

oud wag- eningen

Het levensverhaal van Geurt Timmer

Was boerderij Tarthorst echt een kasteel?

Titus Brandsma en August Falise

Charley van de Weerd 100 jaar geleden geboren

Wageningen en het spoor

Het verleden is voorbij

Als er één zekerheid is in het leven, dan is het wel dat het verleden voorbij is. En in veel gevallen is het niet alleen voorbij, het heeft ook geen sporen nagelaten. Het is op z'n best een herinnering, en die bestaat alleen in het geheugen. Terwijl iedereen weet dat dat superonbetrouwbaar en makkelijk te manipuleren is. Hier lijkt de geschiedwetenschap de oplossing. Opgeschreven herinneringen, archieven of andere bronnen, maken het verleden voor de belangstellende hedendaagse mens toegankelijk. Zo blijft het toch langer bij ons. Dat is evenwel een schijnoplossing. Wie wil weten hoe iets, een gebeurtenis, een mening, een feit, in het verleden was, ontdekt onmiddellijk dat historische bronnen hopeloos tekortschieten. Ze zijn ten minste incompleet. De samensteller heeft een selectie gemaakt, en je kunt er niet op vertrouwen dat die selectie de beste is, of zelfs: je kunt er klakkeloos van uitgaan dat dat niet zo is. Het probleem wordt nog nijpender als het gaat over materiële zaken, een straat, een kasteel, een marktplein, die hebben plaatsgemaakt voor een appartementengebouw, een parkeergarage, een winkelcentrum. In het gunstigste geval kun je in de bodem zoeken naar sporen, of in archieven naar afbeeldingen, maar een compleet, waarheidsgetrouw beeld krijg je nooit meer. In dit nummer drie voorbeelden van spoorloos verdwenen objecten: de spoorverbinding tussen Ede en Wageningen, de boerderij Tarthorst en de fabriek van de gebroeders Richardson. Wellicht dragen we zo bij aan herleving van herinneringen. Misschien staan onze lezers als ze over de Rooseveltweg naar de Stationsstraat gaan, in gedachten even stil bij alles wat verdwenen is.

Tot onze spijt is onze zeer gewaardeerde en kundige Piet Aben ook 'verdwenen' uit de redactie. Wij zullen daar bij het maken van het tijdschrift vast nog regelmatig bij stilstaan!

Jan Mars

IN DIT NUMMER

3 Nieuw station

6 Was boerderij Tarthorst een kasteel?

11 Familie Timmer

18 August Falise en Titus Brandsma

23 Charley van de Weerd

EN VERDER

Column van Jelle de Gruyter - Stemmen 5 In gesprek met Manja Mekking 10 Wageningen een eeuw geleden - Een halve eeuw houtdraaien aan de Lawickse Allee 16 Wageningen op het doek 21 Erfgoed in het nieuws 22 Uit de vereniging 26 Agenda Wageningen Erfgoed 28

COLOFON

Tijdschrift van de Historische Vereniging Oud Wageningen verschijnt vier keer per jaar.

Redactie

Carleen van den Anker (eindredacteur), Jan Mars, Assia Vermeulen.
Adviseur: Bob Kernkamp.

Vormgeving

Marieke Eijt (GAW ontwerp en communicatie)

Foto omslag

Prentbriefkaart (uitsnede) van de Grindweg met de tram Bello die reed tussen Wageningen en Ede. Ca. 1906. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Redactieadres

redactie@oudwageningen.nl

Abonnementen

penningmeester@oudwageningen.nl

Verspreiding

PostService Wageningen

Volgend nummer

Oud Wageningen 50-2 verschijnt begin juni 2022. Kopij dient uiterlijk 19 april bij de redactie te zijn.

Overname artikelen uitsluitend na toestemming van de redactie en met bronvermelding.

ISSN 1384-7678

Wageningen ligt zo'n tien kilometer van het dichtstbijzijnde intercitystation, wat voor velen vreemd aanvoelt: een belangrijke stad met regiofunctie en internationaal vermaarde universiteit, maar zonder aansluiting op het spoorwegnet. In de bijna twee eeuwen spoorwegen in Nederland is meermalen overwogen een spoorlijn naar of langs Wageningen aan te leggen, maar steeds werkten de omstandigheden tegen. Wel heet het intercitystation sinds 1937 Ede-Wageningen. Het huidige stationsgebouw stamt uit 1983 en wordt nu aangepast aan de moderne tijd.

Ken je die van de intercity naar Wageningen?

Door Jan Mars

Het kopstation van de tramlijn naar Ede lag lag aan de Stationsstraat. Het emplacement met een locomotievenloods en een rijtuigloods werd officieel geopend in 1882 en werd gebruikt tot 1937. Het Utrechts Archief, collectie De Pater, 1930-1940.

Het is niet zo dat ze hier geen aansluiting op het landelijke spoorwegnet wilden. Het is vreemd dat de gemeente geen rol nam in de discussie over het tracé van de lijn van Amsterdam naar Arnhem in 1840. Onderschatte ze de potentie van het nieuwe vervoermiddel? Het is echter de vraag of Wageningse inbreng enig verschil zou hebben gemaakt. Het voorgestelde zuidelijke traject, van Utrecht via Maarn, Prattenburg (tussen Veenendaal en Rhenen) en Wageningen door de uiterwaarden naar Arnhem, werd verworpen omdat het de doorstroming van de Rijn bij hoog water zou belemmeren en omdat het de inundatie van de Grebbelinie in de weg zou zitten. Die argumenten hadden aan geldigheid niks ingeboet als de gemeente wel zijn duit in het zakje had gedaan. Er werd gekozen voor het noordelijke tracé, via Ede en Oosterbeek. Ede kreeg zijn eigen station, al lag dat midden in het niks op de hei, zowat twee kilometer, een half uur lopen, van de dorpskern.

Bij volgende uitbreidingen van het spoorwegnet speelde Wageningen wel degelijk een rol. In 1875 bijvoorbeeld, toen de rijksoverheid zelf, wegens uitblijvende particuliere investeringen in het spoorwegnet, een spoorweg ontwierp van Amersfoort via Wageningen met een brug over de Rijn naar

Nijmegen. Ook bij deze lijn kwam de landsverdediging in het geding, waardoor het uiteindelijke tracé ten westen van de Grebbelinie en over een spoorbrug bij Rhenen kwam te liggen. Wageningen had opnieuw het nakijken en reageerde teleurgesteld, omdat de stad, met 6000 inwoners, waar net de Rijkslandbouwschool van start was gegaan, zichzelf van meer belang achtte dan Rhenen. Bovendien was er 500 gulden geïnvesteerd in het bewerken van de Tweede Kamer.

Ook bij latere plannen kwam Wageningen in beeld, maar telkens viste de stad achter het net: een spoorlijn van Driebergen via Rhenen naar Arnhem, en een lijn van Rhenen naar Apeldoorn en Deventer. Maar toen in 1964 de NS kwam met een volgende variant op een spoorlijn van Rhenen naar Arnhem, wees Wageningen die van de hand: met het Uiterwaardenplan had de stad zelf ideeën over wat er in de uiterwaard moest gebeuren – wat ook niet doorging.

Omnibus en paardentram

Toen rond 1880 een spoorverbinding definitief van de baan leek, richtte de stad zich op verbetering van de verbinding met Ede. Sinds 1862 reed er een omnibus voor negen tot twaalf passagiers en bagage van Hotel de Wereld over de grintweg naar het station. De Wageningse wethouder Dirk Vreede stelde in 1877 voor die omnibusverbinding te vervangen door een paardentram. Toen een ander plannen maakte voor een stoomtram van Nijkerk via Ede naar Wageningen, kwam de zaak in een stroomversnelling en stemde de gemeenteraad in met de exploitatie van een stoomtram van Wageningen naar het station.

Deze tram, voor passagiers en goederen, reed vanaf 1882 van het station op de huidige Stadsbrink over wat nu de Churchillweg is, langs de PD, over de Oude Bennekomseweg naar de Oude Tol en verder over de Grintweg naar Bennekom en het station. De tram reed dus door woonstraten, vlak langs de voor- of achtergevel van huizen, een situatie die tegenwoordig

Bronnen

Hans Buiters: De trein gemist, maar niet de boot, de bereikbaarheid van Wageningen in de negentiende en twintigste eeuw, in *Geschiedenis van Wageningen*. Wageningen 2013.

J.J.P. Nijdam: De geschiedenis van het spoor- en het tramverkeer in de gemeente Ede, in *De Zandloper*, kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede, 1995-3.

J.J.P. Nijdam: De geschiedenis van het spoor- en tramverkeer in de gemeente Ede (2), in *De Zandloper*, kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede, 1997-2.

H.J. Nijenhuis: Van Rhijnspoorkeet tot intercitystation, in *De Zandloper*, periodieke uitgave van de Vereniging 'Oud-Ede', 11e jaargang, nummer 2, juli 1983.

W.J.P. Steenberg: Wielen naar Wageningen; 'Bello', de stoomtram van Wageningen naar Ede, 1882 – 1937 – 1968. Schoorl 1990.

Links: Sinds 1937 draagt het station de naam Station Ede-Wageningen.

Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

Rechts: Artist impression van de nieuwbouw. Foto van www.spoorzone-ed.nl.

Een nieuw station in 2025

Het huidige intercitystation Ede-Wageningen is uit 1983 en voldoet niet meer aan de eisen van de tijd. Gemeente Ede, NS en ProRail bouwen een nieuw station 'met Veluwe uitstraling'. Eind 2023 wordt het nieuwe station in gebruik genomen; helemaal klaar is het in 2025.

Projectorganisatie Spoorzone Ede noemt het Veluwe landschap als 'belangrijke inspiratie (voor) de vorm van de stationskap'. Onder die overkapping worden de perrons verbreed en een eind naar het oosten doorgetrokken. Er komt aan de zuidkant een perron bij, en ten oosten van de Alberttunnel komt de nieuwe hoofdingang, gemarkeerd door een toren, een soort menhir met klok, als 'uniek herkenningspunt'. Aan de noordelijke uitgang van deze tunnel komt een park, grenzend aan de Frisokazerne. Via de westelijke tunnel, de bestaande wordt vervangen, kan men ook de perrons op en er loopt een fiets- en voetpad doorheen tussen Ede-Zuid en de Stationsweg. Het Noordplein, het huidige busstation, wordt waarschijnlijk ingepast in een groter gemeentelijk plan voor woningbouw.

Voor de nieuwe hoofdingang, op het terrein waar vroeger het zwembad was, komen een busstation, een parkeergarage, kortparkeerplekken en een overdekte fietsenstalling voor zo'n 6000 fietsen. Aan de noordkant komen ook kortparkeerplekken en een open fietsenstalling met 1800 plekken. Auto's en bussen bereiken het plein, dat genoemd wordt naar de Polar Bears, de Britse infanteriedivisie die in april 1945 Ede bevrijdde (ook de naam van de watersportvereniging die het zwembad gebruikte), vanaf de Akulaan. Fietzers rijden vanaf de Oude Bennekomseweg met een eigen route naar de grote fietsenstalling bij de hoofdingang.

Het intercitystation Ede-Wageningen begon in 1840 als station Ede Staats Spoor, een houten barak op het eilandperron, in de volksmond 'de Keet' genaamd. De Keetmolen is er naar genoemd. In 1878 werd het stationsgebouwtje gesloopt en vervangen door een echt stationsgebouw, dat in 1983 plaatsmaakte voor het huidige. Toen ook werd de hinderlijke spoorwegovergang vervangen door een voetgangerstunnel; meer naar het oosten werd voor auto's de Alberttunnel geopend. In zijn hoogtijdagen, rond 1900, was het station van Ede, al lag het wat verloren op de hei, in gebruik door de trein tussen Utrecht en Arnhem van de Staatsspoorwegen, de trein naar Nijkerk van de Spoorwegmaatschappij De Veluwe, en de tram naar Wageningen, die door de Nederlandse Rhijnspoorwegmaatschappij werd geëxploiteerd.

ondenkbaar zou zijn. Het gevaarte kreeg de bijnaam Bello, omdat hij voortdurend belde om iedereen te alarmeren.

In het begin reden er drie trams per dag, later zeven-tien. De tram mocht vijftien kilometer per uur, later twintig, maar in het centrum van Bennekom zeven, en een conducteur liep met een rode vlag voorop om ander verkeer te waarschuwen. In Wageningen verrees een spoorwegemplacement met rijtuigen-, locomotieven- en goederenloods en een stationsgebouw, en allemaal wissels en rangeersporen. In 1937 was de concurrentie van de autobus te sterk geworden en kwam er op 13 maart een einde aan de passagiersdienst. De tram werd goederentram en reed tot het nieuwe stationsemplacement achter de

Mouterij. In 1959 werd het stationsgebouw op de Stadsbrink gesloopt; het maakte in 1962 plaats voor 'café-restaurant-snelbuffet De Stadsbrink', ontworpen door de bekende architect Sybold van Ravesteijn. Ook dat is gesloopt, in 1982, zonder ophef, terwijl heel Wageningen te hoop liep tegen de sloop van het vervallen hoofdgebouw aan het Salverdaplein.

NS compenseerde de gemeente voor het verdwijnen van de personen-tramdienst met het hernoemen van het station in Ede: dat heet sinds 22 mei 1937 'Station Ede-Wageningen'. Op 28 september 1968 reed de laatste goederentrein van Wageningen naar Ede; in 1970 werden de laatste restanten van de rails weggehaald.

Stemmen

Door
Jelle de Gruyter

Jelle de Gruyter is voorzitter van de Stichting Nationaal Erfgoed Hotel De Wereld en lid van Netwerk Erfgoed Wageningen

Netwerk Erfgoed Wageningen (NEW) bracht begin 2021 de Vestingvisie voor de binnenstad uit. Vanwege de naderende raadsverkiezingen onderzocht NEW wat de politieke partijen in hun programma zeggen over erfgoed, monumenten, de binnenstad en de Vestingvisie. Eén van ons mailde als eerste wat hierover in het VVD-programma staat. 'Ik stem VVD!', mailde ik terug. 'Dat we dit nog eens mogen meemaken', reageerde een ander, in het midden latend of het ging om de VVD-standpunten of om mijn 'stem'...

Wat de VVD wil, is niet gering. Realiseren vestingvisie, herstel stadsgracht en brug bij de Bergpoort, sloop SNS-gebouw, geld voor monumenten en historische gevels, ontwikkeling van het Vrijheidskwartier, én een betere locatie voor de Casteelse Poort. Tot zover al prachtig. Opmerkelijk vind ik hoe de VVD parkeren verbindt met de Vestingvisie. Niet meer parkeren op de bastions, niet in de stad, maar buiten de gracht. En de vrijgekomen ruimte groen inrichten. Dat gaat verder dan de Vestingvisie. Vandaar mijn enthousiaste uitroep.

Het CDA-programma heeft een positieve alinea over erfgoed en noemt de Vestingvisie een 'goede bouwsteen'. Eigenaren van een monument moeten geholpen worden bij het verduurzamen van hun pand. In het beknopte CDA-programma was geen plaats voor gedachten over parkeren in de stad.

D66 pakt meer uit als het om erfgoed en stadsgezicht gaat én wil eigenaren van monumenten ook financieel steunen bij verduurzaming. Over parkeren in de stad zijn de democraten ook kritisch. D66 ziet Wageningen graag als fietsstad, maar vreest dat de auto een factor blijft. Daarom wil ook D66 geconcentreerde parkeervoorzieningen buiten de gracht en de bolwerken groener inrichten.

De PvdA wil een ambitieus plan voor de binnenstad maar zegt niets over de rol van erfgoed daarin. Wel wil de PvdA vergroenen en kijken hoe parkeren anders kan. Bijzonder: de PvdA wil experimenteren met elektrische bevoorrading van de stad. Goed idee.

GroenLinks nam de kern van de Vestingvisie op: 'Het karakter van de binnenstad als vestingstad moet weer zichtbaar worden'. Groen Links pleit ook voor subsidie voor monumenteneigenaren. Als enige noemt de partij de door NEW voorgestelde 'fondsenwerver' die de ambities financieel mogelijk moet maken. En parkeren in het centrum? Het was even zoeken in het programma. Eerst moeten parkeerplaatsen 'zoveel mogelijk buiten de gracht' en iets verderop in de tekst staat 'op termijn worden parkeerplaatsen binnen de stadsgracht opgeheven'.

De ChristenUnie vindt dat we zuinig moeten zijn op monumenten en wil een gevelfonds. Wat betreft parkeren in het centrum lijkt de CU globaal hetzelfde te willen als veel andere partijen, maar het is mij niet duidelijk wat de CU bedoelt met 'parkeren op enkele locaties op de rand van het centrum'... de bastions of juist niet?

Het is nog even wachten op het verkiezingsprogramma van de Stadspartij. Voorlopig doen we het met nieuwsberichten. Daar vinden we het kordate standpunt dat een groot deel van de recente financiële meevaller mag worden ingezet voor herstel van stadsgracht en Bergpoortbrug en het karakter van vestingstad! Hulde. Maar over parkeren alleen een kortzichtig bericht uit 2019 waarin de uitspraak van B&W dat er voldoende parkeergelegenheid in en buiten het centrum is, gehegeld wordt.

Van de overige zittende partijen doet de SP niet mee, en vonden we op de website van Connect niets over erfgoed en monumenten, noch over parkeren in de binnenstad.

De meeste partijen zitten aardig op één lijn als het gaat om erfgoed en de vestingstad. En, van links tot rechts moet het parkeren van auto's de binnenstad uit. Daar ben ik blij mee. Als het daarop aankomt kan iedereen dus stemmen op zijn of haar toch al favoriete partij. Pfew... Het ziet er naar uit dat, ongeacht de stembusuitslag en de te vormen coalitie, de meerderheid in het gemeentebestuur van Wageningen het belang van monumenten, erfgoed en het vestingkarakter van Wageningen onderschrijft én parkeren uit het centrum wil. Dat is mooi, dan kan snel met de uitvoering begonnen worden!

Was boerderij Tarthorst een kasteel?

Aan de Tarthorsterweg, vroeger Buurtseweg, in Wageningen lag eeuwen lang de boerderij Tarthorst. Een bijzonder gebouw, dat, werd gezegd, oorspronkelijk een kasteel zou zijn geweest. In 1969 is de boerderij samen met veel andere oude gebouwen helaas gesloopt voor grootschalige, en broodnodige, nieuwbouw. De naam is behouden in de wijknaam Tarthorst. Wat is de geschiedenis van de boerderij en was het echt ooit een kasteel?

Door Bob Kernkamp

De boerderij Tarthorst gezien vanaf de Buurtseweg, waarschijnlijk in de jaren zestig. Het woonhuis met daarachter het achterhuis. Rechts is het dak van de voormalige tabaksschuur zichtbaar. Fotograaf onbekend.

Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

In mei 1969 viel de boerderij Tarthorst onder de slopershamer. De laatste eigenaar, D. van Amersfoort, had na tien jaar touwtrekken met de gemeente een mooie koopsom gekregen. Wageningen moest destijds veel huizen bouwen om de bevolkingsaanwas op te kunnen vangen. Aan de noordkant van de gemeente werden daarom duizenden nieuwe woningen gebouwd. De wijken Tarthorst en Roghorst dateren uit die tijd. Alles wat de plannen in de weg stond, moest wijken: veel onzag voor monumenten en oude structuren bestond toen niet. Ook de boerderijen de Stenen Kamer, de Westerhof en Hoevestein zijn in die periode gesloopt. Een deel van de Buurtse- of Tarthorsterweg is wel behouden, maar heet sinds 1971 om onduidelijke redenen Haverlanden. Ton Steenbergen schreef in De Veluwepost van 23 mei 1969 een in memoriam voor de oude boerderij. Hij noemde de veronderstelling dat de Tarthorst de laatste restanten van een kasteel in zich had gedragen.

Volgens overlevering zou de Tarthorst een kasteel zijn geweest dat door de graaf van Gelre was gebouwd als bewaker van de grens met het bisdom Utrecht. De bisschop had rond 1160 bij Achterberg kasteel De Horst laten bouwen, en het Gelderse kasteel bij Wageningen zou de Horst moeten tarten, vandaar de naam. Dat verhaal duikt voor het eerst op in de 'Gelderse Geschiedenissen' door Arend van Slichtenhorst (1653). In de twaalfde tot en met veertiende eeuw bouwden de graven van Gelre meerdere versterkingen langs de Gelders-Utrechtse grens, waaronder de kastelen Hars(e)lo en Nergena bij Bennekom en Kernhem bij Ede. De Horst is na verovering door Gelre in 1528 afgebroken. Toen was de functie van de Tarthorst als grensversterking misschien ook overbodig. De boerderij Tarthorst zag er niet echt uit als een verdedigbaar kasteel. Op de laatste foto's is het een mooi pand, duidelijk geen keuterboerderijtje, maar een kasteel? Tijdens de sloop in 1969 is kort

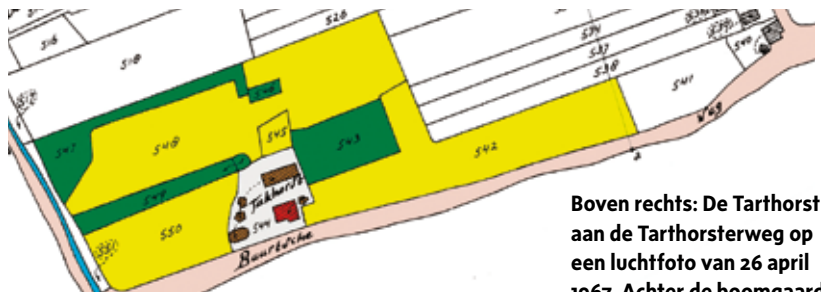
Tarthorsterweg, Dijkgraaf en Bornsesteeg zoals ze voor 1969 ongeveer lagen ten opzichte van de huidige bebouwing. De rode stip geeft aan waar de Tarthorst stond.

onderzoek gedaan, waarbij bleek dat een van de muren bijzonder dik was, en werd een plavuizen-vloer gevonden. Maar sporen van een kasteel werden niet aangetroffen.

Adellijke eigenaren

De Tarthorst (op kaarten ook wel onterecht Terthorst of Takhorst genoemd) is tot 1832 vrijwel altijd eigendom geweest van adellijke families. Voor hen waren de boerderij met bijbehorende gebouwen en landerijen een belegging: zij verpachtten het geheel aan mensen die er woonden en het land bewerkten. Er werd een pachtverdrag gemaakt dat enkele jaren geldig was: de pachters betaalden per jaar een bepaalde pachtsom en leverden vaak een deel van de opbrengst (bijvoorbeeld graan, fruit, kippen) aan de pachtheer. Verder waren de pachters verantwoordelijk voor het dagelijks onderhoud. Tot de Tarthorst behoorden de stukken land die er direct omheen lagen, maar ook andere stukken land verder naar het noorden. Midden zeventiende eeuw was de Tarthorst eigendom van de familie Van Es(t)velt. In 1674 had de weduwe van Wilhelm van Estvelt, Maria Durfort d'Autieges, ruzie met haar pachters. Zij kwam uit een protestantse adellijke familie in Frankrijk waarvan leden in de zeventiende eeuw officier waren in de Nederlandse legers. Tijdens het Rampjaar (1672-1673) was de boerderij beschadigd door Franse troepen en mevrouw Van Estvelt wilde dat het pachtersechtpaar, Antoni Harmsen en Jantje Jacobs, die schade vergoedden. Zij waren volgens haar gevlucht en dus was het hun schuld. Maar de pachters zeiden dat zij het huis juist niet hadden verlaten, en dat als zij de soldaten niet hadden afgekocht met geld, brood en bier, de schade nog veel groter zou zijn geweest. Dat mevrouw Van Estvelt de kosten op hen wilde verhalen, was volgens Antoni en Jantje 'een notoir bewijs van groote ondanckbaerheijt van de vrouwe verpachtersche'.

Op een kaart in de Polderatlas, die tachtig jaar later, in 1752, werd gemaakt, staat Carel Floris van Baussele als eigenaar van de Tarthorst. Zijn familie kwam uit Diest, tegenwoordig België. Hij was in 1734 getrouwd met Johanna Elisabeth van Eck, die de Tarthorst had geërfd van haar nicht Wilhelmina

van Es(t)velt, dochter van Wilhelm en Maria van Estvelt-Durfort d'Autieges. De Van Bausseles en de Van Ecken noemden zichzelf baron(es). Ook Van Baussele had ruzie met zijn pachters. Van 1767 tot 1771 hadden Jan Willemsen van Spijkerkamp en Teuntje van Gelder de boerderij voor 500 gulden per jaar gepacht. De Tarthorst bestond toen uit een huis met daarbij schuur, hooiberg, schaapstal en tabaksschuur (die tabaksschuur heeft daar tot 1969 gestaan en was een van de laatste twee in Wageningen). In november 1771 waren Jan en Teuntje 's nachts 'op eene heimelijke en clandestiene wijze' vertrokken. Zij waren de eigenaar namelijk nog ruim 1000 gulden schuldig. Van Baussele ontdekte dat ze in Doorwerth waren gaan wonen en spande een proces tegen hen aan. Dat hij won.

Tussen de processtukken ligt de pachtovereenkomst uit 1765. Daarin staat dat de pachtsom bestond uit 500 gulden per jaar, te betalen met Kerst, en uit zes molder winterrogge, vier molder boekweit, en een vet lam, te leveren tussen Kerst en Lichtmis (2 februari). Een molder was ongeveer 135 liter. Het echtpaar Van Baussele had het recht om zondig op de Tarthorst te verblijven en daarvoor de benedenkamer van het huis te gebruiken. Als de Van Bausseles in Wageningen waren woonden ze waarschijnlijk in het hoge gedeelte, zoals weergegeven op de tekening van De Haen.

Boven rechts: De Tarthorst aan de Tarthorsterweg op een luchtfoto van 26 april 1967. Achter de boomgaard is de boerderij te zien met de rechts aangebouwde schuur, en helemaal rechts de tabaksschuur. Vooraan links staan langs de weg de woningen die nu de adressen Haverlanden 4 t/m 30 hebben. Daarachter het voormalige sportpark, en daarachter villa Pomona. Bovenaan loopt van links naar rechts de Dijkgraaf. De afstanden zijn vertekend door het perspectief.
Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Onder rechts: Uitsnede uit de kadastrale kaart van 1832. Het noorden is boven. Links de Dijkgraaf en rechts het begin van de Bornsesteeg. De gebouwen en landerijen van de Tarthorst (hier: Takhorst) zijn ingekleurd: geel is akkerland, groen is bomen. Bij de boerderij (perceel 544) zijn de tabaksschuur (boven het woord Takhorst), twee hooibergen en een schaapschuur te zien. Het perceel 545 is de plaats waar in 1752 een ronde gracht lag.

Linksboven: De Tarthorst recht van boven op een zonnige dag in 1955. Aan de noordzijde is de tweede schuur zichtbaar. Ten noorden daarvan de grote tabaksschuur en rechts daarvan het varkenshok. Links onder de boerderij staat nog een hooiberg. Tegenover de voorgevel ligt een grote boomgaard. De zijstraat rechts is de huidige Asterstraat (Collectie Gemeentearchief).

Rechtsboven: Tekening van de Tarthorst door Abraham de Haen, 1731. Collectie Rijksmuseum, BI-1897-387-C-43(R).

Linksonder: De 'Tert-horst' op de tiendkaart van 1676 door Passavant. Hier is een groot huis getekend met twee gevels, met daarachter een kleiner gebouw en een hooiberg (Gelders Archief, Tiendarchieven, 0095-K11). Foto auteur.

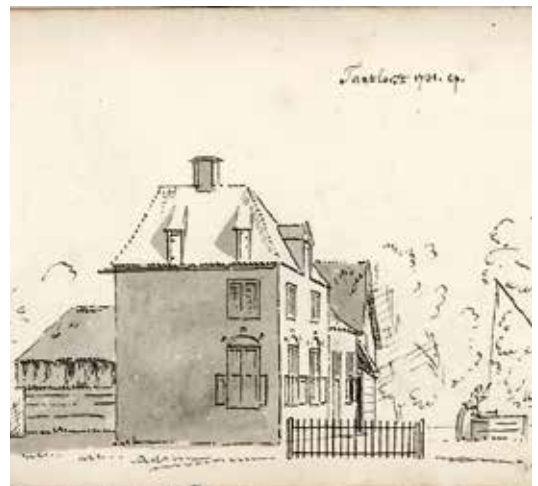

In datzelfde jaar 1771 van het proces verkocht Van Baussele de Tarthorst 'met bijbehorende bouw-, tabaks-, plag-, hooi- en weilanden, opgaande bomen, akkermalen, elzepassen en andere houtgewassen' aan Lodewijk graaf van Bylandt. In 1832 liet zijn familie de boerderij met bijgebouwen en land openbaar verkopen. Koper werd de man die tot dan toe pachter was geweest: Cornelis Breunissen. Hij kreeg de Tarthorst in eigendom. De familie Breunissen had toen al meer land in de omgeving in eigendom; zij had zowel land als aanzien in Wageningen.

In 1865 erfde zoon Jan Willem Breunissen de Tarthorst, en in 1923 diens dochter Breunisje Elisabeth. Zij was getrouwd met Dirk van Amersfoort. Toen de gemeente in 1958 aanklopte met een bod om de boerderij te kopen, hield hij zijn poot goed stijf. De koop vond daardoor pas tien jaar later plaats, en Van Amersfoort kreeg uiteindelijk twee keer zoveel. De gemeente had het geld die tien jaar in de zak kunnen houden, en dus de jaarlijkse rente (die toen nog hoog was) kunnen opstrijken, waardoor het ook voor de stad uiteindelijk geen slechte deal was.

Hoe zag de Tarthorst eruit?

Door een taxatierapport uit de jaren zestig weten we hoe de Tarthorst er toen uitzag: 'Woonhuis met achterhuis waarin veestalling, hooiberg, grote bergschuur, mestput en varkensschuur, erf, tuin, boomgaard, bouw- en weiland. Het woongedeelte bestaat uit huiskamer, slaapkamer, keuken,

bijkeuken, kelderkamer, kelder en gang. Boven grote zolder. Achter het woongedeelte een deel met veestalling. Het geheel is oud, ondoelmatig groot en primitief ingericht. Naast het hoofdegebouw staat een mestput. Vóór deze mestput een bakhuis. Verder is er een open schuur, voormalige tabaksschuur van 480 m2 vloeroppervlak. Vóór deze schuur een stenen varkensschuur. Aan de zijkant een grote vijfhoekige hooiberg met rieten kap. Om de gebouwen heen staan 17 schietwilgen en 1 iep. Op de hoek van de Tarthorsterweg en de Dijkgraaf staan 2 eiken. De veebezetting is: 13 melkkoeien, 2 drachtige vaarzen, 2 guiste vaarzen, 7 pinken, 1 paard, 21 mestvarkens, 1 zeug en 5 fokzeugen, 157 kippen, benevens een eenvoudige landbouwinventaris. Het totale bedrijf beslaat 10 ha. en 8 are, waarvan ca. 1,9 ha. pachtland'.

Dat de Tarthorst een bijzondere boerderij was, is wel duidelijk. Op oude kaarten staat hij vaak met name afgebeeld. De oudste afbeelding staat op de kaart van Van Deventer van ongeveer 1562, maar daar is het meer een indicatie van bouwwerken dan een exacte weergave of zelfs locatie. Een betere afbeelding staat op de tiendkaart die in 1676 door Gerard Passavant is getekend, althans op de kopie daarvan die in 1759 werd gemaakt door Jan Bloemen. De Tarthorst lijkt daar op een groot huis met dubbele gevel, een bijgebouw en een hooiberg. Maar ook in dit geval is niet zeker hoe accuraat de weergave is, te meer daar de kaart een kopie is. Meer betrouwbaar is de tekening die Abraham de Haen in 1731 maakte. Daar is (een voorganger van) de boerderij goed op te zien. Het was toen een voornaam gebouw. Een echte herenboerderij. We hebben vanaf de Buurtseweg direct zicht op de zij- of zuidgevel, en we kijken langs de voorgevel. De Tarthorst bestaat op de tekening uit verschillende delen. Het meest opvallende gedeelte is het voorste. Dat is van baksteen en heeft een verdieping, wat voor boerderijen zeer uitzonderlijk is. Het heeft grote zeventiende-eeuwse ramen met luiken. Daarnaast

Detail van de cultuurhistorische waardenkaart uit 2015 met de locaties van de voormalige boerderij Tarthorst en de ronde gracht. Het woord Wagenburgh staat iets teveel naar rechts, maar geeft aan waar de akkers Hoge en Lage Wagenburg ongeveer lagen.

staat een kleiner bouwdeel met een deur en zo te zien eenzelfde soort raam als die in het voorste deel zitten. Daarachter is een poort met afdak zichtbaar, en helemaal achteraan een hoog houten gebouw. Links achter is een houten bouwsel zichtbaar. Voor de boerderij, rechts, is een waterput te zien. Het voorste deel van het gebouw heeft overeenkomsten met de tekening op de tiendkaart uit 1676, maar het achterste deel niet. Dat kan natuurlijk tussen 1676 en 1731 zijn gewijzigd. Opmerkelijk is namelijk dat op de tiendkaart door Martinus Beijerinck uit 1765 een afbeelding van de Tarthorst staat die sterk lijkt op de prent van De Haen.

Het gebouw van 1731 ziet er dan wel veel voornamer uit dan de latere boerderij, maar een kasteel is het toch ook niet. Ruim 20 jaar na De Haen tekende Frederick Beijerinck (een oom van Martinus) een kaart van de 'Vijfde Polder onder Wageningen', gemaakt op basis van opmetingen uit 1752. Op die kaart is een perceel te zien waarop de Tarthorst is afgebeeld met schuur en hooiberg. De weergave van het huis lijkt hier meer symbolisch dan een exacte weergave. Het stuk grond waar de boerderij en schuur op staan, heeft aan de westzijde een ronde grens: lag daar een sloot, of heel misschien een gracht? Die halfronde vorm was in de negentiende eeuw nog aanwezig, maar na 1882 is de grens rechtgetrokken. Maar interessanter is de ronde gracht die ten noorden van de boerderij ligt. Als er een kasteel Tarthorst geweest is, zou dat dan niet daar gestaan hebben? Als ik het goed nagemeten en uitgerekend heb, dan is het stuk grond binnen de gracht 6,5 roede breed: als we de Gelderse roede op 3,807 m. stellen, dan is het stuk land dus 24,75 meter breed. Daar past geen groot kasteel op, maar wel een ferme woontoren. Een kasteel of woontoren, omgeven door een gracht, een eindje van de weg af, met bijgebouwen zoals een poortgebouw en een boerderij, is een vertrouwd beeld. Kasteel Harselo bij Bennekom was ook iets dergelijks (maar wel groter dan 24,75 meter). Dat is ook door de graaf van Gelre

De Tarthorst op de kaart van de Vijfde Polder onder Wageningen in de Polderatlas door Frederick Beijerinck, opgemaakt in 1752 en getekend in 1753. De ronde gracht was toen nog duidelijk zichtbaar, maar ook de boerderij lijkt op een min of meer rond stuk grond te staan (Gelders Archief, Archief Dijkstool Wageningen en Bennekom inv. nr. 529).

gebouwd en inmiddels verdwenen, het voormalige poortgebouw is nu een boerderij. Bij het kasteel Tarthorst kan al snel een boerderij zijn gebouwd om het kasteel van voedingsmiddelen te voorzien. Nadat het kasteel is gesloopt, is dan de naam Tarthorst overgegaan op de boerderij.

De oppervlakte van het stuk grond pleit niet echt voor een kasteel Tarthorst op die plaats. Stond het dan toch op de plaats van de boerderij of daar vlakbij? Was er wel een kasteel? Het feit dat de Tarthorst geen leengoed was, wijst ook niet op een belangrijk gebouw. Maar het kasteel of de woontoren kan natuurlijk eigendom zijn gebleven

De 'Terthorst' op de tiendkaart van Martinus Beijerinck, 1765. Tegenover de boerderij ligt een bruggetje over de sloot dat toegang geeft tot het Sparrenpad. Hier lijkt de boerderij sterk op de tekening door De Haen van 34 jaar eerder (Gelders Archief, Tiendarchieven, 0095-K12). Foto auteur.

Linksboven: De achtergevels van de Tarthorst ca. 1969. Rechts de deel, links daarvan de in 1901 aangebouwde schuur, en achteraan de tabaksschuur. Foto Cord Otting. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

Rechtsboven: De Tarthorst op een kadastrale hulpkaart uit 1882. De boerderij (nr. 1894) heeft nu een T-vorm. Daarboven is de tabaksschuur (1896) naar het westen verlengd, terwijl rechts daarvan een varkenshok (1897) is gebouwd. Vóór de boerderij staat een bakhuis, en achter staan twee hooibergen en een nieuwgebouwd schaapschot (1893). Het voormalige perceel 545 is opgegaan in de percelen 1891 en 1898.

Bronnen

Archief Hof van Gelre (Gelders Archief)
Oud Rechterlijk Archief Wageningen
Secretariearchief Wageningen
Kadaster
Met dank aan Taco Hermans voor zijn adviezen.

van de graaf/hertog van Gelre. Een andere mogelijkheid is dat binnen die ronde gracht een spieker of spijker heeft gestaan: een opslagplaats voor graan. Die moest beschermd worden tegen zowel ongedierte als plunderende soldaten. In Achterveld bij Leusden is nog steeds een met een ronde gracht omgeven terrein aanwezig waar, voor zover bekend, nooit een kasteel heeft gestaan. Daar zou ook een spieker gestaan kunnen hebben. Bij de boerderij Blankersgoed bij Voorthuizen zijn in 2006 bij opgravingen sporen gevonden van een omgrachte voorraadschuur. Zo'n gebouw zou ook bij de boerderij Tarthorst gestaan kunnen hebben. Voorlopig is het dus gissen naar de betekenis van die ronde gracht bij de Tarthorst. Op latere kaarten is de gracht niet meer te zien. Op de prekadastrale kaart van ca. 1818 is hij nog deels te herkennen in de kromme noordelijke grens van het perceel waar de Tarthorst op staat, en op de kadastrale kaart van 1832 is het mogelijke kasteelterrein nog herkenbaar als perceel 545. Kennelijk was er toen nog een duidelijk in het land te herkennen grens tussen de percelen. Maar in 1882 is een nieuwe perceelgrens dwars door het gebied met de ronde gracht getrokken. Toen zal er dus niet veel herkenbaars meer te zien zijn geweest.

Wanneer de boerderij is ontstaan, is onbekend. Op de tekening van De Haen lijkt het pand op een zeventiende-, misschien zestiende-eeuws gebouw. Na 1731 is het verbouwd tot het uiterlijk dat we uit de twintigste eeuw kennen. In 1818 heeft de boerderij de vorm van een gespiegelde L. Ik neem dus aan dat de boerderij tussen 1731 en 1818 is verbouwd, of zelfs herbouwd op de oude fundamenten. Rond 1882 is aan de noordzijde van het voorhuis een stukje aangebouwd, zodat de boerderij een T-vorm kreeg. In 1901 is het achterhuis (de deel) naar achteren uitgebouwd en is een nieuwe schuur tegen de noordgevel van de Tarthorst aangebouwd.

Conclusie

De Tarthorst is misschien eerder een versterkte boerderij geweest dan een echt kasteel. Met mogelijk een spieker ernaast. Maar op oude kaarten is niets te zien van (resten van) een grachtenstructuur rond de boerderij, al lijkt die wel op een min of meer rond stuk grond te staan. Het is ook mogelijk dat er een kasteel of toren Tarthorst binnen die ronde gracht heeft gestaan. Helaas is daar bij mijn weten nooit onderzoek naar gedaan. Bij de sloop van de Tarthorst is de boerderij wel kort onderzocht, maar verder niets. En helaas is de hele omgeving na 1969 volledig op de schop gegaan en is er van de oude structuur van het landschap niets overgebleven.

Kunnen we nu niet alsnog onderzoek doen? Dat kan in theorie altijd, natuurlijk. Maar tegenwoordig mag archeologisch onderzoek alleen nog maar als daar aanleiding toe is. Als er gebouwd gaat worden bijvoorbeeld. Maar helaas: als we gaan kijken waar de Tarthorst exact lag, dan blijkt dat de boerderij pal onder de huidige Rooseveltweg is verdwenen. Een paar jaar geleden is er ook nog eens een sloot dwars doorheen gegraven. En die ronde gracht ligt exact onder de huidige Kennedyweg, zie de afbeelding. Zelfs in het geval dat daar ooit gegraven zou gaan worden, is de kans dat er nog veel te vinden is, misschien niet zo groot. Of zouden er onder de Kennedyweg nog resten van een kasteel gevonden kunnen worden? Zouden er onder in de voormalige gracht oude voorwerpen gevonden kunnen worden? Hopelijk komt de Kennedyweg ooit in aanmerking voor diepgravend onderhoud en denkt iemand er dan aan om archeologen er te laten graven. Dat zou mooi zijn. Wie weet wat er nog gevonden wordt.

Tweehonderd jaar geleden trouwde Geurt Timmer, stamvader van de Wageningse tak van de familie, op het stadhuis van Wageningen met Heintje van Dolderen. Inmiddels is deze tak toe aan de achtste generatie. Over hen is heel wat verhaalstof verzameld die het waard is om door te geven. Henk Timmer schreef het op, in eerste instantie voor zijn eigen familie.

Leven naar de mogelijkheden van je tijd

Door Henk Timmer

Henk Timmer is altijd werkzaam geweest in het Wageningse onderwijs, onder meer als leraar geschiedenis. Na zijn pensionering is hij begonnen zijn familiegeschiedenis in kaart te brengen.

Wat Geurt Timmer (1795-1870) dacht toen hij in 1809 van het boerendorpje Dodewaard naar Wageningen verhuisde, zullen we nooit weten. En toen hij ruim tien jaar later trouwde met Hendrieka (Heintje) van Dolderen (1802-1850) zal niemand hebben voorzien dat de Wageningse tak, die met hun huwelijk begon, zou doorgroeien tot en met een achtste generatie. Maar nog steeds wonen en werken hun nakomelingen in Wageningen. Jongste telg Stijn werd geboren in 2009, precies tweehonderd jaar na Geurts verhuizing. In die periode vertienvoudigde de bevolking van globaal 4000 naar 40.000 en groeide een stadje met twee wijken – de bebouwing binnen de stadsgracht was wijk A en alle bebouwing daarbuiten vormde samen wijk B – uit tot zijn huidige omvang.

De eerste generaties leefden en werkten binnen de omstandigheden van de negentiende eeuw. De vrouwen waren tot hun trouwen dienstmeid, de jongens en mannen werkten als boerenknecht, tabakker of op de steenfabriek. Latere generaties gingen mee op emancipatiegolven, volgden oplei-

dingen en kregen de meest uiteenlopende beroepen. Ze hebben liefgehad, kenden verdriet en vierden feest. Maar de constante factor is dat alle acht generaties hun leven leefden naar de mogelijkheden van hun eigen tijd.

Op 16 september 1795 krijgen Geurt Timmer en Marretje van Zennede hun eerste kind. Ze noemen het Geurt, net als zijn vader, zijn grootvader en zijn overgrootvader. De Timmers wonen al zeker zes generaties in Dodewaard en Hien. Na Geurt worden nog zes kinderen geboren. Marretje en Geurt sr. slagen er kennelijk in om de kinderen wat onderwijs te laten volgen, want Geurt jr. kan schrijven, in ieder geval zijn naam. Maar lang zal hij niet naar school zijn gegaan, want het lukt vader Geurt als dagloner nauwelijks om in zijn eentje de kost te verdienen voor zijn gezin. De kinderen moeten al jong meewerken.

Naar Wageningen

Een paar maanden nadat Geurt dertien is geworden, vindt een natuurramp plaats die hij zich waarschijnlijk de rest van zijn leven herinnert. Half januari 1809 ontstaat, na een vorstperiode van bijna anderhalve maand, een watersnood van enorme omvang. Doordat de kreken in de Biesbosch dichtgevroren zijn, stagneert de waterafvoer van de grote rivieren. Achter de enorme ijssdammen stijgt het waterpeil snel en op diverse plaatsen breken de dijken door, onder andere bij Zevenaar. Enorme gebieden langs Waal, IJssel, Maas en Merwede komen onder water te staan. In totaal verdrinken bijna 300 mensen en duizenden stuks vee. In Dodewaard komen ten minste drie mensen om en worden 45 huizen volledig weggevaagd. Of het door omstandigheden na de ramp komt is niet bekend, maar Geurt vertrekt later dat jaar in zijn eentje naar Wageningen om er te gaan werken. Waarom de keuze op Wageningen valt is ook moeilijk te achterhalen. Misschien heeft vader Geurt daar werk gezocht en is zijn zoon mee geweest. Wageningen is in ieder geval vrij makkelijk te bereiken, in ongeveer twee uur lopen. Vanuit Dodewaard door het dorp Opheusden naar de Rijndijk en dan door de uiterwaarden bij Lakemond naar het voetveer van de Wolfswaard.

'Figurative kaart, dienende ter aanwijzing van de voornaamste dijkbreuken enz. langs de rivieren voorgevallen in louwmaand MDCCCIX'. Deze kaart van Antoni Zürcher toont de dijkbreuken in januari 1809. Het overstroomde gebied is in blauw aangegeven, de rivieren zijn wat groter getekend dan ze volgens de schaal zouden moeten zijn. Ingekleurde kopergravure, Gelders Archief 1551-4155.

Linksboven: Luchtfoto van De Wolfswaard. Hier kunnen we ons de looproute van Geurt voorstellen. Ook de steenfabriek aan de overkant, in de Betuwe, en het weggetje links daarvan heten De Wolfswaard. Daar ergens zal het kleine veer afgevoeren zijn. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen, z.d.

Rechtsboven: Boerderij Groenewoud in 1968. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

Deze heerlijkheid ligt, vanuit de Betuwe gezien, aan de overkant van de Rijn en is in 1809 eigendom van Rudolf Willem Jacob van Pabst, die in Den Haag woont. Zo'n 20 jaar eerder is er een huis gebouwd. Een deel wordt gepacht door Roelof Vonk die er woont met zijn vrouw, hun drie kinderen, zijn schoonmoeder en een inwonende meid en knecht. Vonk heeft ook het veer gepacht en een stuk land rondom het huis. Hij houdt een paar koeien, een varken en wat schapen. Geurt wordt hier 'vheermansknecht en boerenknecht' en komt er in de kost.

Vanaf de Wolfswaard is het een kwartiertje lopen naar de stad. De veerdam, een stukje dijk, de straatweg en dan ben je bij de Nudepoort die toegang geeft tot de stad. Een eindje daarbuiten liggen een paar rijtjes huizen: de Mennonietenbuurt. Daar woont Jelis van Dolderen met zijn vrouw Hendrikje van de Peppel en hun zes kinderen. De één na jongste dochter, Heintje, is dienstmeid. En of het nou gebeurt tijdens de zondagse kerkdienst of op een wandeling, Geurt en Heintje krijgen elkaar in het oog. Dat bevalt kennelijk, want in het voorjaar van 1821 wordt Heintje zwanger. Er gaat getrouwd worden.

Burgerlijk huwelijk

Zaterdag 22 september melden Geurt en Heintje zich met hun ouders op het stadhuis. Geurt is een week daarvoor 26 jaar geworden, Heintje is zes-en-half jaar jonger. Tien jaar eerder is het burgerlijk wetboek ingevoerd door Napoleon, toen de baas in Nederland. Daardoor valt het huwelijk niet meer onder het kerkelijk recht, het wordt voortaan volledig geregeld door de staat. De nieuwe koning Willem I, die veel van Napoleons infrastructuur overnam, heeft dat zo gelaten. Behalve de ouders moeten er vier getuigen zijn. Daarvoor hebben ze buurman Antonie van Zwaai gevraagd. En verder Jan Huibers, Gerrit Gerritsen

en Gerrit Coenders van den Brink, die Geurt kent van het boerenwerk op boerderij Groenewoud in de Nude. Als beide partners ja hebben gezegd, verklaart burgemeester mr. Adrianus van Ommeren hen in naam der Wet door het huwelijk aan elkaar verbonden. Daarna ondertekenen allen de huwelijksakte 'uitgenomen Hendrieka van Dolder en de moeder van den comparant [de bruidegom] die verklaard hebben niet te kunnen schrijven'.

Een andere nieuwigheid van de Fransen is de dienstplicht voor alle jongens. Ook die is onder Willem I gebleven. Geurt moet bij het huwelijk een certificaat overleggen van de gouverneur van de provincie Gelderland, waarmee hij aantoont voldaan te hebben aan zijn verplichting voor de nationale militie. Door dat certificaat weten wij nu hoe Geurt eruitzag: 'lengte 1,62 m., grote neus, rond gezicht, normale mond en ronde kin, grijze ogen en zwart haar'. Overduidelijk dus een 'zwarte van Timmer', de bijnaam van de Timmers. De plechtigheid zal niet lang geduurd hebben, een half uur eerder heeft Van Ommeren ook al een huwelijk voltrokken. De geschiedenis vermeldt niet of Geurt en Heintje met hun bruiloftsgasten nog gezellig een borreltje zijn gaan drinken, bijvoorbeeld in herberg De Engel, net buiten de Nudepoort, of in het veerhuis van Roelof Vonk. Wellicht is het die zaterdagavond in de Mennonietenbuurt wat langer onrustig gebleven. De ouders van Geurt zullen op tijd zijn vertrokken om voor donker in Dodewaard terug te zijn. Het is wellicht de laatste keer dat Geurt zijn vader in levenden lijve ziet, want ruim een half jaar later overlijdt deze, 60 jaar oud.

Het jonge paar vindt een huisje in de Mennonietenbuurt, in het zelfde rijtje als de ouders van Heintje. Vier maanden later, op 21 januari 1822, wordt daar hun eerste kind geboren, dat ze Marretje noemen, naar de moeder van Geurt. Als ze twaalfen-half jaar getrouwd zijn, in maart 1832, hebben ze vier kinderen. Daarna komen er nog vijf. Geurt is het jaar voor zijn huwelijk als arbeider op boerderij Groenewoud gaan werken, die Jacob Marcus Rosenik, een vermogende Wageninger die vooral in de Nude veel grond bezit, in 1818 heeft laten bouwen. Het boerenbedrijf ligt een kwartier lopen van de Mennonietenweg aan de weg naar Rhenen. Een mooiere weg is

in de wijde omgeving niet te vinden, nadat het Rijk de hele weg heeft laten rechte trekken en bestraten. Vanaf 1822 is de Rijksweg zo breed dat twee paard-en-wagens elkaar makkelijk kunnen passeren.

Al dan niet naar school

Er bestaat in die tijd nog geen leerplicht en dochter Marretje zal ook nooit naar school gaan. Maar Heintje, de tweede dochter, wordt door Geurt aangemeld op de diaconieschool van de hervormde kerk. Deze is opgericht in 1782, waarbij twee kleine diaconieschooltjes in Boven- en Benedenbuurt werden opgeheven, en heeft bestaan tot 1864, toen hij vanwege te hoge financiële lasten moest fuseren met de stadsarmenschool.

Het lijkt er op dat de aanmelding van Heintje vooral is gestimuleerd door landeigenaar Rosenik. Zij wordt 'op 1 januari 1834 vanwege den Hr. Rosanik toegelaten', lezen we in het register van de kerk. Waarschijnlijk heeft ze de school niet vaak bezocht, want bij haar huwelijk verklaart ze de huwelijksakte niet te kunnen ondertekenen omdat zij niet heeft leren schrijven en tekenen. Na twee jaar volgt in ieder geval het ontslag van school omdat Heintje is weggebleven om thuis te werken. Maar 'met goedvinden van de breede kerkeraad is in hare plaats opgetreden haar broeder Geurt Timmer.'

Broertje Geurt krijgt de kunst van het schrijven wel in de vingers, want hij ondertekent later zijn huwelijksakte en ook de geboorteaangiften van zijn kinderen. Maar ook voor hem is vier jaar school meer dan genoeg, als je twaalf jaar bent moet er gewerkt gaan worden. Geurt wordt in maart 1840 uitgeschreven. Zus Teuntje zit dan al drie jaar op school en met vrucht, want ook zij leert schrijven. Een jaar daarna is Lotje aan de beurt, maar de administrateur weigert haar aanmelding 'omdat de ouders zich zeer wispelturig betoonden.' Kennelijk beteren vader Geurt en moeder Heintje hun leven, want twee jaar later constateert dezelfde administrateur tevreden: 'Deze opmerking heeft veel invloed op gedrag van den ouders waarna de administrateur zich thans voor plaatsing verklaart. Besluit: aangenomen bij besluit van den breeden kerkeraad 1843.' De praktijk is toch weerbarstig, getuige de laatste notitie: 'ontslag 1 april 1846. Door de administratie de school ontzegd wegens herhaaldelijk klagten'. Daarmee is de liefde definitief bekoeld, want Geurt en Heintje melden geen kinderen meer aan bij de diaconieschool.

Tussen 1840 en 1855 breidt de familie zich verder uit met verschillende kinderen en kleinkinderen. In 1853, op de dag voor kerst, gebeurt dat bij Geurt thuis. Thuiswonende dochter Teuntje bevalt van een zoon. Na de kerstdagen doet opa Geurt aangifte, samen met vroedvrouw Van Maanen. Op

oudjaarsdag meldt Teuntje zich zelf op het stadhuis om te verklaren dat zij het kind dat afgelopen dinsdag is ingeschreven onder de naam Geurt als het hare erkent. Helaas overlijden ook een aantal familieleden, veelal op jongere leeftijd. Het jaar 1855 brengt veel verdriet. Aan het begin van de lente sterft Geurts moeder, wel hoogbejaard, in haar woonplaats Dodewaard. Twee maanden later overlijdt zijn oudste dochter Marretje, 33 jaar oud. In oktober moet weer de gang naar het kerkhof worden gemaakt, ditmaal voor het zoontje van Teuntje, nog geen twee jaar oud. Vier maanden later trouwt Teuntje met haar zwager Johannes, de weduwnaar van haar zus Marretje. Is het echte liefde of zijn het praktische overwegingen? Op moment van trouwen is Teuntje drie maanden in verwachting, begin augustus wordt haar dochttertje Arnolda geboren, Geurts tiende kleinkind.

Weg uit Wageningen

Het huis van Geurt wordt stiller en leger, alleen de jongste kinderen Antje en Jelis wonen nog bij hem. Hij is halverwege de zestig en werkt niet meer. Antje is dienstbode, Jelis werkt waarschijnlijk ook, tot hij vertrekt om zijn dienstplicht te vervullen, dus zij zullen wel voor de kost zorgen. Geurt zal Jelis niet terugzien, want pas na zijn dood keert die terug uit Oost-Indië.

Geurt vertrekt uit Wageningen en keert terug naar zijn geboortestreek. Eerst woont hij korte tijd bij een familie in Hien, daarna bij zijn volle neef Geurt in Dodewaard. Zijn laatste jaren slijt hij bij zijn volle nicht Margrieta en haar man Jan Verkuijl, ook in Dodewaard. Daar overlijdt hij op 23 augustus 1870, een maand voor zijn vijfenzeventigste verjaardag. Zes van zijn negen kinderen zijn dan nog in leven. Hij heeft twee schoonzonen en een schoondochter overleefd. Bij zijn leven worden 32 kleinkinderen geboren, waarvan hij er zes vóór hem overlijden. Geurt sterft op de dag dat zijn oudste zoon en naamgenoot 43 jaar wordt.

Familiefoto uit 1943, waarschijnlijk genomen ter gelegenheid van het dertigjarig huwelijk in april van Rijk Timmer (1888) en Jans Ingelse, grootouders van de auteur. Op de foto staan vier van de acht generaties. Behalve Rijk (generatie vier), ook zijn vader Henk (1859, generatie drie), kleinzoon van stamvader Geurt. Verder Rijks zoon Henk (1913, generatie vijf) en kleinzoon Rijk (1940, generatie zes). Privécollectie auteur.

Bronnen

Bevolkingsregister Wageningen
NAW - Register van begraven lijken op de algemene begraafplaats 1829-1858
Archiven kerkenraad en diaconie der Nederlands hervormde gemeente
Kadastrale atlas Gelderland 1832 Wageningen
Kees Gast, Bob Kernkamp, Leo Klep (red.) *Geschiedenis van Wageningen* (Wageningen, 2013)
Website wiewaswie.nl
Website Gelders Archief

IN GESPREK MET MANJA MEKKING

Door Assia Vermeulen

‘Het mooiste uitzicht van Wageningen’, zegt Manja Mekking, directeur van de Wageningse bblthk, met een weids armgebaar als we plaatsnemen in de stoelen op de eerste verdieping van het gebouw aan de Stationsstraat. Door het grote raam is er goed zicht op de entree van de binnenstad. We zien het begin van de Hoogstraat, de glazen kiosken, de oliebolakraam en het restant van de stadsgracht. Het is eind december en Nederland zit in een zware lockdown. Bij binnenkomst in de bibliotheek leek het even of de tijd had stilgestaan. Het is het beeld van voor de pandemie: bezoekers lezen, werken op een laptop, kijken bij de kasten en overleggen bij de servicebalie. Er is als altijd een expositie te zien. Maar de bezoekers dragen mondkapjes, dus we maakten geen stap terug in de tijd. Het brengt ons meteen op de functie die een bibliotheek vervult. ‘Bij de laatste persconferentie benadrukten Mark Rutte en Hugo de Jonge speciaal het belang van bibliotheken in corona-tijd’, vertelt Manja Mekking met zichtbaar genoegen.

Manja Mekking volgde op 1 november 2018 Sjaak Driessen op als directeur van de openbare bibliotheek Wageningen. ‘We hebben een maand samengewerkt’, blikt ze terug. ‘Sinds 1 december doe ik het alleen.’ Manja Mekking startte in een van de vijf als beste van Nederland beoordeelde bibliotheken. ‘In 2015 zijn bij wet de eisen vastgelegd waar een bibliotheek aan moet voldoen. En al die

onderdelen, zoals een plek voor ontmoeting, debat, kunst en cultuur, kennisvergroting en ondersteuning van kwetsbare groepen waren hier al aanwezig. Ik ben een beetje verliefd geworden op de bibliotheeksector’, voegt ze daar aan toe. ‘Je ontmoet hier zoveel verschillende mensen in de leeftijd van 0-100 jaar, de vaste bezoeker, de groepen kinderen, het is echt een dwarsdoorsnede van de Wageningse bevolking.’

Manja Mekking groeide op in de Achterhoek en ging na haar middelbare school in Wageningen studeren. ‘Ik haalde in een jaar drie studiepunten’, zegt ze met enige zelfspot, ‘maar sloot met de stad vriendschap voor het leven.’ Ze leerde er ook haar echtgenoot kennen, een geboren Wageninger. Na de korte periode als student aan de WUR kwam ze via tussenstops in Groningen en Nijmegen in 2001 weer in Wageningen terecht, waar haar man en zij een geschikt huis vonden voor hun gezin met drie kinderen. Manja volgde de Sociale Academie De Kopse Hof en studeerde Toegepaste taalwetenschappen. Ze deed haar werkervaring op als hoofd Talencentrum bij de HAN (Hogeschool Arnhem Nijmegen), als lerarenopleider Nederlands bij het ILS (Instituut voor Leraar en School) en als senior medewerker NT2 (Nederlands als tweede taal) bij het Universitair Taal- en Communicatiecentrum. Die ervaring sloot perfect aan op de vacature voor directeur van de bblthk. ‘Taal, boeken, onderwijs

en jezelf een leven lang ontwikkelen waren en zijn mijn drijfveren, daar ligt mijn hart. En Wageningen is een heerlijke stad om te wonen', voegt ze daar aan toe. 'Het is klein en overzichtelijk, maar ook grootstedelijk en heeft een grote diversiteit aan mensen. Er is veel te doen, al zou dat voor de oudere jeugd wat meer mogen zijn.' Ze spreekt uit ervaring: haar oudste doet een tussenjaar, de middelste volgt een opleiding in Arnhem en de jongste zit op Pantarijn. 'Maar collega's van andere bibliotheken die hier op bezoek komen, noemen ook de goede sfeer. Je komt hier altijd bekenden tegen en er is een hoge concentratie aan specialistische kennis. Hier kun je in de rij voor de kassa bij de Lidl een gesprek horen over eitwitransitie', lacht ze.

Nadat ze een jaar had gewerkt, moest na de uitbraak van de corona-epidemie alles anders. De bblthk sloot noodgedwongen haar deuren. 'Het was een leerzaam proces, we moesten flexibel zijn en kregen inzicht in hoe we systemen anders moesten inrichten. Waar voorheen bezoekers zelf rondsnuffelden, mailden ze nu hun reserveringen. En wij bezorgden aan huis. Bij de tweede lockdown mochten mensen wel naar binnen.' Ineens zwaait ze door het raam en steekt een duim op. 'Mijn schoonmoeder', lacht ze. 'Corona legde zaken onder een vergrootglas en liet zien wat er allemaal wegbezuinigd is aan voorzieningen', vervolgt ze. 'En ook waar wij goed in zijn. De vrijwilligers van het Digitaalhuis hielpen in drieënhalve week 320 mensen bij het installeren van hun coronacheck-app', noemt ze als voorbeeld. 'In corona-tijd is het belang van bibliotheken alleen maar duidelijker geworden.'

Corona had ook grote impact op de activiteiten in de bibliotheek. De culturele en informatieve bijeenkomsten konden niet meer georganiseerd worden. 'We hebben leren livestreamen. Zo konden bijvoorbeeld de coronadebatten van Woensdag Debatdag in het begin van de lockdowns thuis worden gevolgd. Daar was veel belangstelling voor, maar helaas is de puf om alles online te doen er nu een beetje uit.'

Op dit moment werkt Manja aan een nieuw strategisch plan voor de bibliotheek. 'We hebben ons daarbij drie doelen gesteld: aandacht voor de geletterde jeugd, hoe kunnen we de ontleding tegen gaan. We werken daarbij samen met scholen. Daarnaast werken we aan digitale inclusie en digitaal burgerschap, hoe kunnen we kennis vergroten en een vangnet zijn in de snel digitaliserende wereld. Het derde speerpunt is Leven Lang Ontwikkelen. We bieden steeds nieuwe mogelijkheden om jezelf te ontwikkelen, van een uitgebreide collectie tot cursussen en activiteiten van het Digitaalhuis.'

Als voorbeeld van digitaal burgerschap noemt ze het project Monitor van de Stad. 'Met de Monitor

van de Stad bieden we inwoners concreet ondersteuning bij het beantwoorden van vragen die over jezelf en/of je buurt gaan. Bijvoorbeeld: hoeveel regen valt er in mijn wijk? of hoeveel speeltuintjes zijn er in mijn wijk en hoe is dat in andere wijken? Dat doen we door je te helpen met je onderzoek en je daarna ook te helpen aan een podium voor je resultaten. De resultaten zijn straks zichtbaar op een grote monitor in de bibliotheek. Zo worden mensen bewuster en meer betrokken bij hun stad.'

Inwoners van Wijk aan Zee verzamelden bijvoorbeeld in kastjes aan hun huis informatie over de luchtkwaliteit, waarmee ze het gesprek met Tata Steel aangingen. 'In Wageningen starten we met een eerste onderzoek met Wageningen Schoon.' Aandacht voor culturele activiteiten en de podiumfunctie blijven onveranderd. Het nieuwe cultuurt team is sinds december werkzaam in de bibliotheek. Twee cultuurontwikkelaars en twee coördinatoren cultuureducatie gaan een flinke impuls geven aan het culturele leven in de stad. Hierin wordt samengewerkt met de gemeente, schouwburg Junushoff, Wageningse makers, scholen en buitenschoolse opvang. 'Hiermee willen we een impuls geven aan kunsteducatie en cultuur. Cultuur is zo belangrijk, maar wordt de afgelopen tijd steeds als eerste gesloten', constateert ze met spijt.

'Met Wageningen sloot ik vriendschap voor het leven'

Gevraagd naar haar eigen literaire voorkeuren vertelt Manja dat ze de laatste tijd veel vakliteratuur heeft gelezen. 'Maar op mijn nachtkastje liggen fictie en non-fictie en Engelstalig door elkaar. Deze vakantie ben ik begonnen aan De wandelaar van Adriaan van Dis; het boek dat afgelopen november in alle bibliotheken gratis beschikbaar was.'

Als we afscheid nemen kijken we weer de Hoogstraat in. 'Een fijne stad', vat ze de eerdere complimenten samen. Maar ze ziet ook ruimte voor verbeteringen. 'Er verdwijnen winkels, meer groen zou mooi zijn en – wie weet – straks toch die stadsgracht om op uit te kijken?'

Op de valreep komt haar achternaam ter sprake. Onlangs deed een familielid genealogisch onderzoek en terwijl ze dacht dat haar hele familie uit de Achterhoek komt, bleek er een Wageningse en Bennekomse tak te zijn. 'Aris Mekking uit Bennekom is een van de stamvaders (1722).

Waarschijnlijk ben ik dan toch familie van de bekende Bennekomse bakker!' Misschien dateert de band met de stad dan toch al van vóór haar studie aan de Wageningen Universiteit.

Houtdraaierij Richardson, bedrijvigheid aan de statige Lawickse Allee

Sinds een aantal jaren wordt de noordwestzijde van het kruispunt Stationsstraat en Lawickse Allee bevolkt door studenten, nadat deze plek decennialang braak heeft gelegen. Honderd jaar eerder heerst op deze locatie ook de nodige bedrijvigheid, maar van een heel andere orde. De elektromotoren en houtdraaibanken van de Gebroeders Richardson staan er dan driftig te ronken. Een korte impressie van een Wagenings familie- en ambachtsbedrijf: de houtdraaierij van de Gebroeders Richardson.

Door Petra Leenknecht

Petra Leenknecht is assistent-archivaris bij het Gemeentearchief in Wageningen.

Houtdraaien

Al gutschend met een beitel aan een draaibank een strak blok hout tot fraaie vormen transformeren. Dat is heel in het kort wat een houtdraaier doet. Hiermee creëert hij (of zij) onderdelen voor het vervaardigen van meubilair en aanverwante zaken. In de vorige eeuw staan twee van dergelijke ambachtsbedrijven op Wageningse grond. De Nederlandsche Stoomhoutdraaierij en Meubelfabriek van de firma De Voogt en Co aan de Herenstraat en de houtdraaierij van de Gebroeders Richardson. Deze laatste nering is in 1914 opgericht aan de Lawickse Allee.

Herman Jacobus Richardson

De stamvader van het bedrijf is Herman Jacobus Richardson, geboren te Stad Almelo op 28 oktober 1865. Hij is als 22-jarige jongeling in 1887 in Wageningen neergestreken aan de Marktstraat (tegenwoordig Niemeijerstraat), komende van Hengelo in

Overijssel. Hoogstwaarschijnlijk speciaal om het vak van houtbewerker onder de knie te krijgen in de houtdraaierij van De Voogt. Dit blijkt in ieder geval uit een annonce in de Wageningsche Courant van 18 juni 1912 waarin hij samen met vier andere medewerkers zijn dank uitspreekt aan de firma voor 'het aangenaam gedenken bij hunne vijftienvintigjarige dienstbetrekking aan de fabriek, hun aangeboden'. Een mooi moment blijkbaar om op eigen benen te gaan staan en een eigen bedrijf te starten. Op 12 augustus 1914 krijgt Herman vergunning van de stad om een houtdraaierij voorzien van drie elektromotoren op te richten aan het oostelijke uiteinde van de Lawickse Allee.

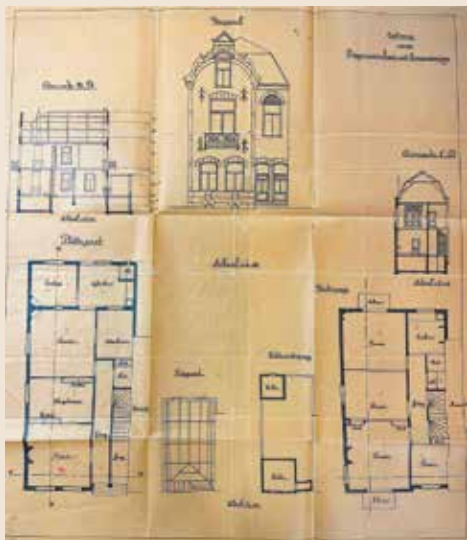
Beneden- en bovenwoning met werkplaats

Herman start eenvoudigweg vanuit huis, of beter gezegd: vanuit zijn krappe tuin. Na woonadressen aan achtereenvolgens de Marktstraat, Nieuwstraat en Stationsstraat vindt Herman begin vorige eeuw zijn vaste stek aan de Lawickse Allee. Daar heeft hij in 1903 een diepe woning met afzonderlijke bovenwoning laten bouwen door W.G. Hoenders, timmerman en aannemer te Wageningen. Samen met zijn echtgenote Gerritje van Veen, een geboren en getogen Wageningse, en hun kinderen Johannes Christoffel (1894), Bertus (1900) en Josephina Berdina (1902) neemt Herman er zijn intrek, met de intentie om de bovenwoning later, als ze groot zijn, door een van de kinderen te laten betrekken. De werkplaats, die hij in 1914 pal achter het huis laat plaatsen door architect H.A.J. Popping, heeft een oppervlakte van 7,45 bij 7,50 meter en neemt bijna de hele tuin in beslag. De noord- en de zuidgevel zien er vrijwel identiek uit, alleen heeft de zuidgevel rechts een aanbouw met een bestaand schuurtje en de plee. Beide gevels hebben een deur en vijf langwerpige roedevensters, bijna als bij een eengezinswoning. Vermoedelijk ging het personeel aan de noordkant naar binnen en de baas aan de zuidkant, vanuit het huis.

Stukje bij beetje breidt Herman, inmiddels samen

Luchtfoto van het kruispunt Stationsstraat-Lawickse Allee, ca. 1935. In het midden het woonhuis van Richardson met rechts daarvan pension 't Hoekhuis en links, iets naar achteren, de pastorie met wat er over is van de schuurkerk. In de tuin van het pension staat het fabrieksgebouw van Richardson. De arbeidershuisjes aan de Dijkgraafseweg (het rechterblokje, met iets hogere nok) staan in de buurt van de fabriek. Beeldbank Wageningen, collectie Oud Wageningen.

met zijn zoon Bertus, zijn bedrijf uit, eerst door dieper de tuin in de werkplaats aan de achterzijde uit te bouwen. Na de oorlog wordt door zijn zoons een groot stuk van de tuin van de burens aangekocht voor het plaatsen van een magazijn en een loods. Het is nu lastig voor te stellen, maar blijkbaar geeft al deze bedrijvigheid niet (te) veel overlast. En dat terwijl het direct aanpalende pand dienst doet als pension, 't Hoekhuis, eerst gedreven door de dames Ottolina van der Pol en Alberta Bouwman, in 1931 gevolgd door pensionhouder Hendrik van der Lek. Vader Herman vertrekt slechts tien jaar na de oprichting van zijn bedrijf samen met zijn vrouw naar Apeldoorn, waar zij in 1941 (Gerritje) en 1948 (Herman) overlijden. Zijn zoons, de gebroeders Richardson, zetten de houtdraaijerij gezamenlijk voort. Johannes Christoffel betreft de benedenwoning – na een kort avontuur in de Verenigde Staten als landbouwer – en broer Bertus neemt zijn intrek boven.

Arbeiderswoninkjes langs de Dijkgraaf

Het blijft niet bij houtdraaijen; inmiddels afficheert het bedrijf zich als 'Massa Houtdraaijerij' met als specialiteiten raamgarnituren en vloerlampen, maar herbergt het ook nog een meubel- en tapijtmagazijn. Behoorlijk ambitieus op een redelijk klein perceel dus. Naast het bedrijf nemen de broers het initiatief om in 1934 in de directe nabijheid vijf bestaande maar wat verkrotte arbeiderswoningen aan de Dijkgraafseweg op te kopen. Ze zijn van plan op de funderingen en met hergebruik van bruikbaar sloopmateriaal vijf nieuwe arbeiderswoningen te bouwen. Deze woninkjes lagen ten oosten van de waterloop de Dijkgraaf, die uitkomt op de stadsgracht. Tegenwoordig rijdt hier het verkeer van de Rooseveltweg overheen. De Dijkgraaf is inmiddels vanaf de wijk Noord-West grotendeels gedempt, maar ten noorden van de gelijknamige sterflat stroomt hij nog altijd kaarsrecht door het Binnenveld. Het bouwproject voor arbeidershuisjes van de broers wordt geleid door architect en zwager van Johannes Christoffel en Bertus: Folkert Jan de

Vries uit Bilthoven. Drie van de vijf kersverse bewoners zijn werkzaam in de houtbranche: timmerman M. Roost en houtdraaiers P. de Weijer en G. Derks.

Nieuwe locatie

Tot ver na de Tweede Wereldoorlog blijven de gebroeders Richardson vanaf de Lawickse Allee opereren. In 1966 wordt een vergunning aangevraagd om in het nieuwe industriepark de Nude een meubelfabriek te mogen realiseren. Deze nieuwe fabriek, aan Industrieweg 5, draagt ondanks het overlijden van Johannes Christoffel in 1963 nog altijd de naam Gebroeders Richardson. Niet lang daarna overlijdt ook broer Bertus, in 1968. In de tussentijd is al een derde generatie houtfabrikanten opgestaan: Herman Jozeph en Arthur H.A. Richardson, zoons van respectievelijk Johannes Christoffel en Bertus. Toch komt het eind van meubelfabriek Richardson langzaam dichterbij. Het bedrijfspand wordt in 1986 verkocht aan aannemersbedrijf Bosman en zonen. Het perceel aan de Lawickse Allee is al in 1966 verkocht aan de gemeente. Om vervolgens vele jaren braak te liggen, samen met de ernaast gelegen kale percelen van de voormalige rooms-katholieke schuurkerk, die daar stond tot 1859. Tot eindelijk in 2015 studentencomplex Lawickse Hof van Idealis het levenslicht ziet en er weer levendigheid komt op de plaats waar eens de houtdraaibanken van de familie Richardson snorden. Het rijzige complex biedt plaats aan 162 studentenunits. Met het gevarieerde gevelbeeld in verschillende kleuren baksteen en hoogtes, speelse erkers en balkons en mansardedaken met dakkapellen heeft de architect kennelijk geprobeerd aan te sluiten bij de statige panden aan de Lawickse Allee.

Voor deze serie maakt Petra Leenknecht vooral gebruik van de Beeldbank Wageningen, een samenwerkingsproject van Gemeentearchief, museum De Casteelse Poort en Oud Wageningen. De beeldbank omvat vele duizenden foto's en de vrijwel complete Wageningsche Courant van 1855 tot 1947. Zie beeldbankwageningen.nl. In Oud Wageningen 46-2 (juni 2018) schreef Petra over houtdraaijerij De Voogt en Co, die in bovenstaand artikel wordt genoemd.

Linksboven: Bouwtekening (1903) voor het woonhuis met bovenwoning van Herman Richardson aan de Lawickse Allee. Collectie Gemeentearchief.

Midden: Een kaartje van de situatie in juni 1937. De Dijkgraaf kronkelt vanuit het noorden naar ongeveer het huidige kruispunt Lawickse Allee/Stadsbrink-Stationstraat/Rooseveltweg en komt vlak langs de panden van Richardson en het pension, om vervolgens uit te monden in het noordelijkste puntje van de stadsgracht. Hulpkaart Wageningen 727, juni 1937, website van het kadaster.

Rechtsboven: Op het tweede kaartje zijn de arbeidershuisjes (B 2830 t/m 2834) aangegeven net ten oosten van de Dijkgraaf. Dit zogeheten veldwerk is gebaseerd op opmetingen ter plaatse in september 1893 en april 1894. Website van het kadaster.

Titus Brandsma (Bolsward 1881-Dachau 1942) was een Nederlandse karmeliet, pater, hoogleraar en publicist. Op 25 november 2021 werd bekendgemaakt dat hij door paus Franciscus heilig verklaard zal worden, nadat hij in 1985 door paus Johannes Paulus II zalig verklaard is. Brandsma blijkt allerlei dwarsverbanden te hebben met de Wageningse beeldhouwer August Falise.

August Falise en Titus Brandsma: twee zielen, één roomsche gedachte

Door Jean Gardeniers

Jean Gardeniers heeft zijn sporen verdiend in het culturele leven van Wageningen. Hij was o.a. actief bij De Casteelse Poort, Comité Open Monumentendag en Cultureel Café.

In maart 1921 beschrijft Titus Brandsma in *Carmelrozen*, volgens de ondertitel een geïllustreerd maandschrift gewijd aan de verering van Maria, een bezoek aan August Falise. 'Voor dezen keer richten we de schreden naar villa "Antonia" in het landelijke rustige Wageningen, waarheen een tram uit Ede ons alvast een eind weegs gebracht had. Daar werkt, daar schept en hakt Falise, dien we wel een der beste beeldhouwers zullen mogen noemen, welke het hedendaagsche Nederland bezit ... Tot nu toe lag zijn werkzaamheid vooral op het gebied der profane kunst. ... Maar ... drong zijn Roomsche ziel ook hem tot versteening van een gebed ...' Bij het artikel staat een foto van een beeld van een biddende kloosterzuster en Brandsma zwaait de maker lof toe: 'In dit werk zien we, dat ook het godsdienstig element in Falise een fijn voelenden kunstenaar heeft gevonden, wiens onmiskenbare roeping het is, zich door de verheven godsdienstige motieven te laten inspireren om daardoor te komen tot de hoogte, waartoe hij kan opstijgen, wanneer zijn ziel slechts de trappen benut, welke er toe voeren.'

Brandsma verwijst naar het grote lovende artikel over Falise van diens mede-kunstenaar Dorus Hermsen in een *Katholieke Illustratie* van begin 1920. Hermsen, die zelf ook Heilig Hartbeelden maakt, zegt o.a.: 'Waar er een drang is bij het volk om in de vrije ruimte van een openbaar plein de Christusfiguur te plaatsen ... , daar hopen we August Falise eens duchtig aan het werk te zien. Men kan ook een opdracht afdwingen.' Brandsma sluit hierbij aan: 'Falise heeft reeds die hoop vervuld en zijn talent heeft reeds drie opdrachten afgedwongen op plaatsen, waar binnen- en buitenlandsche meesters van naam hem die betwistten. Te Venlo in brons, te Oss in steen en te Weert zullen dit jaar beelden van Falise onzen Koning Christus, Zijn Hart openbarend als het symbool Zijner Liefde brengen op de pleinen van die steden. ... Reeds mochten wij de schoone ontwerpen zien, welke hij boetseerde.'

Brandsma woont van 1909 tot 1923 in het klooster van de karmelieten in Oss en is op vele fronten

De Heilig Hartbeelden van August Falise in v.l.n.r. Venlo, Oss en Weert. Collage Carleen van den Anker.

actief, onder andere als voorzitter van het Heilig Hartcomité. In december 1920 schrijft hij in een brief aan zijn moeder: 'We hadden gisteren de Commissie van drie hooggeleerde heeren hier om een keuze te doen uit de ontwerpen voor het monument van het H. Hart hier ter stede. ... Het is toegewezen aan den heer Falise uit Wageningen, een eerste-klas-beeldhouwer, zoodat de zaak in goede richting gaat. ... Vandaag had ik dien mijnheer zelf hier voor nadere bespreking, Morgen wordt alles ingepakt en daarmee is die zaak voor een groot deel weer in orde.' Was dat maar waar. Het uiteindelijke beeld, gehakt bij de werkplaats van Cuypers in Roermond, vertoont na plaatsing een scheur. Dit leidt tot diverse bijna wanhopige brieven van Falise aan Brandsma, hoe dit op te lossen.

Bernard Molkenboer

Kunsthistoricus, letterkundige en dominicaans priester B.H. Molkenboer geeft op uitnodiging van de Wageningse Katholieke Studentenvereniging Sint Franciscus Xaverius (toen kortweg Franciscus, nu KSV) op 2 februari 1914 een lezing, getiteld 'Het Laatste Oordeel in de Schilderkunst', die een week later in de Wageningse Courant wordt verslagen.

Bronnen

www.delpher.nl (*De Stad Oss*)

www.beeldbankwageningen.nl (*De Wageningse Courant*)

Nederlands Carmelitaans Instituut, Boxmeer

Jean Gardeniers, *Heilig Hartmonumenten in Gelderland, een eerste verkenning*, Venster 3 (mei) 2005, 14-19

Antoine Jacobs, *Kroniek van de Karmel in Nederland 1840-1970*, Hilversum 2017
Marit Monteiro, *Gods Predikers. Dominicanen in Nederland (1795-2000)*, Hilversum 2008

Sichting Carmelcollege, *Monumentale kunst in de Carmel*, CD-ROM 2006

Molkenboer wordt in oktober 1922 benoemd tot moderator (geestelijk adviseur) van Franciscus. In april 1923 meldt de secretaris: 'Deze maand hield Pater Molkenboer een zeer mooie en belangwekkende lezing over "Kloosterbeschaving in Nederland" en mochten wij een gezelligen kunstavond doorbrengen bij den bekenden beeldhouwer Falise op dien[s] idyllisch gelegen atelier op den Wageningischen berg. De cursus over de ethische zijde van het katholicisme wordt nog steeds te weinig bezocht' Deze cursus geeft Molkenboer in de (hulp)aula van de LH. Dit leidt tot kamervragen, omdat de aula geweigerd wordt voor een lezing over de Vrijmetselarij, terwijl slechts 20 % van de studenten katholiek is en die andere 80% ook deze lezing misschien wel hadden willen horen. De toen sterk verzuilde samenleving valt ook te proeven uit een PS van Falise achter op een brief aan Titus Brandsma van 4 december 1922: 'In Wageningen is alles zeer liberaal zelfs is er aan de Hogeschool of Rijks Hoogere Burgerschool geen een katholieke leerkracht. ... 't Zijn hier allen papenhaters.' In 1924 wordt bij Franciscus een door Falise geschonken Ceresbeeld onthuld, waarbij Molkenboer de betekenis ervan toelicht. In 1925 maken de studenten een onder de leden te verspreiden 'kiek' van een plaquette met de beeltenis van Molkenboer die Falise in 1923 aan zijn 'kunstbroeder' geschonken had bij diens zilveren priesterfeest. Vanaf de oprichting van de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) is Molkenboer daar lector. Collega van Brandsma dus, die in 1933 ter gelegenheid van Molkenboers benoeming tot buitengewoon hoogleraar Vondelstudies een Vondelbuste voor hem maakt.

Thomas van Aquino

De Nederlandse dominicanen vieren in september 1923 de zeshonderdste verjaardag van de heiligverklaring van hun ordegenoot Thomas van Aquino, de grote middeleeuwse kerkgeleerde. Tijdens het feestdiner bieden zij de dan net opgerichte Nijmeegse universiteit een beeld van hem aan. De universiteit gaat op 17 oktober van dat jaar officieel van start. Titus Brandsma is een van de eerste hoogleraren. Op 19 oktober schrijft Falise hem een brief: 'In den 1e plaats mijn hartelijkste gelukwensen met de opening der R.C. Universiteit - en hoop ik Gods zegen op Uwe collega's en Uw werk moge rusten.' Kort daarvoor, in een brief van 1 oktober, bedankt hij hem voor zijn bemoeienis aangaande het Heilig Hartbeeld in Oss, maar ook voor 'de mededeling over de aanbidding van het beeld van Thomas van Aquino'. Hij vervolgt dan met: 'Reeds dadelijk schreef ik naar Pater Molkenboer of ik hem en de Provinciaal ... kan bezoeken te Huissen. Dat heeft een zeer goede uitwerking gehad, tenminste naar ik hoop, want ik kreeg juist bericht van Pater Molkenboer, dat hij mij morgen bij zijn komst te Wageningen ... zal bezoe-

ken en mij zal mededeelen het onderhoud wat hij heeft gehad met de Provinciaal over de vervaardiging van het beeld waarvoor hij mij wil aanbevelen. Ik hoop dus maar het beste. ... Na het bezoek van Pater Molkenboer zal ik U een en ander mededeelen zoodat U ermee op de hoogte blijft. Woensdag avond tegen 7 uur kom ik uit den Bosch even bij U aan in Nijmegen.'

De uitkomst van de bemoeienissen van Brandsma en Molkenboer ten voordele van Falise is bekend: hij maakt het standbeeld dat voor het hoofdgebouw van de universiteit, destijds aan het Keizer Karelplein, komt te staan. Het wordt onthuld op 1 juni 1926.

In mei 1925 schrijft Molkenboer in het blad *Opgang* een artikel over het beeld van Thomas van Aquino dat dan bijna klaar is. Hij begint met: 'Toen September 1923 ... bood de ... provinciaal ... den doorluchtigen Voorzitter van de Sint Radboudstichting een beeld aan van den Doctor Angelicus Nadat de aartsbischop [de voorzitter] het bij uitstek "toepasselijk" geschenk had aanvaard, werd de Wageningische beeldhouwer August Falise uitgenodigd, het beeld te ontwerpen. En met geestdrift kweet de artist zich van zijn moeilijke taak.' Gezien de feitelijke gang van zaken moet de formulering 'werd uitgenodigd' met een korreltje zout genomen worden.

Carel Hamilton

Henriette Falise, de zus van August en ook kunstenaar, trouwt in 2014 met Carel Hamilton die in Wageningen Tropische Landbouw heeft gestudeerd. Zij vertrekken vervolgens naar Indië, waar ze tien jaar zullen verblijven.

Een van de brieven van Falise is een, zoals hij het zelf noemt, 'zakelijke' brief uit 1923, waarin hij Brandsma nadere informatie geeft over zijn zwager Hamilton. Hij zoekt voor hem een baan in Nederland bij het katholiek onderwijs. De brief eindigt in een toonaard die ook klinkt in zijn wanhopige brieven over gemiste Heilig Hartbeeld opdrachten: 'Ziet dus eens of U iets voor hem weet, hij moet geholpen worden willen ze in Indië niet geheel overstuur of aan lager wal terecht komen.' Hij kan gerust zijn, Hamilton krijgt een baan bij de HBS van de karmelieten in Oss, vanaf 1948 het Titus Brandsma Lyceum (TBL).

Links: In 1926 wordt het bronzen beeld van Thomas van Aquino onthuld voor het KU-hoofdgebouw aan het Keizer Karelplein in Nijmegen. Daar stond het tot dit pand in september 1944 werd verwoest. Het verhuisde in 1946 mee naar het nieuwe hoofdgebouw aan de Wilhelminasingel.

Fotocollectie Regionaal Archief Nijmegen.

Rechts: Sinds 1988 staat Thomas van Aquino aan de Comeniuslaan tussen het bestuursgebouw en de aula. Foto Carleen van den Anker.

Links: Falise's beeld van Theresia van Lisieux staat bij het karmelietenklooster in Zenderen.

Foto René & Peter van der Krogt, standbeelden. vanderkrogt.net.

Rechts: Op 22 september 1927 vindt de officiële inwijdingsplechtigheid plaats van het eerste eigen gebouw van het Twentsch Carmel Lyceum in Oldenzaal. Op de groepsfoto staat Titus Brandsma op de tweede rij, tweede van links.

August Falise staat achter de derde van links. De foto is afkomstig uit het jubileumboekje Peperbak, dat verscheen bij het 50-jarig bestaan van de school in 1973.

Falise maakt zich ook zorgen over de huisvesting, in een latere brief vraagt hij of er in Oss een woningbureau is. 'Met verlangen zien wij iedere dag naar een brief van U uit, omdat het meer dan tijd wordt dat wij werk maken om een woning te krijgen. Ik zou me geen raad weten waar zij met hun kisten en koffers heen moeten als zij nog geen eigen tehuis hadden en Hotels zijn veel te duur. ... Komt U eens een dagje naar Wageningen. Vrijdags en Zaterdags ben ik afwezig.' In het dagblad *De Stad Oss* staat op 3 augustus 1923 het geruststellende bericht, dat benoemd is als leraar 'C.J. Hamilton landbouwkundige op Java, die op terugreis is naar het vaderland en zich metterwoon te Oss zal vestigen.' In de jaren 1920 geeft Hamilton meerdere drukbezochte lezingen in de Openbare Leeszaal over zijn leven en werk in Indië, waarbij zijn vrouw Henriette tegelijkertijd haar Indische schilderijen exposeert. Ook deze Leeszaal is een initiatief van Titus Brandsma.

Falise is een meester in het natuurgetrouw modelleren van de koppen van zijn beelden. Voor Thomas van Aquino heeft hij niet een van de vele al dan niet betrouwbare portretten van de middeleeuwse Thomas gebruikt. Voor dit beeld heeft een reëel persoon model gestaan, in dit geval gezeten, namelijk zijn zwager Carel Hamilton.

Carmel

Falise had goede contacten met karmelieten en voelde hun spiritualiteit goed aan. De karmelietes Theresia van Lisieux wordt in 1923 zalig verklaard (en in 1925 heilig). *Carmelrozen* van juli 1923 schrijft daar enthousiast over, onder andere dat Falise al bezig is met een ontwerp voor een beeld van Theresia. De redactie hoopt 'dat [het] geheel beantwoordt aan het ideaal dat van haar voortleeft'. In het daaropvol-

gende nummer staat een paginagrote foto van het kleimodel voorzien van de forse handtekening van Falise. Het stenen beeld staat nu voor het karmelietenklooster in Zenderen.

In 1927 wordt het nieuwe gebouw van het Twentsch Carmel Lyceum te Oldenzaal officieel geopend. Uiteraard is de secretaris van het Lyceum, Titus Brandsma, aanwezig. Tot de gasten behoort ook August Falise. De portaalbeelden, twee laat-middeleeuwse karmelieten, zijn van Falise, gemaakt in opdracht van Brandsma.

Bijna een jaar later wordt het nieuwe schoolgebouw van het Carmel College in Oss geopend. Titus Brandsma is een van de initiatiefnemers en secretaris van de Stichting Carmel College. Falise maakt voor de school een beeld van Onze Lieve Vrouwe van de Berg Karmel, dat hoog tegen de uitspringende voorgevel hangt, en van een brevierende pater naast de trap op de begane grond. Een journalist van de provinciale krant krijgt een rondleiding door het gebouw en merkt een kunstwerk op, dat zelfs in de eigen documentatie van de stichting niet vermeld wordt: 'Vervolgens valt het oog op een frescoschildering, naar een tekening van den beeldhouwer Falise, in kleur gebracht door diens zuster.' Dit fresco (140 x 140 cm) bevindt zich op de muur tegenover de hoofdingang. Het verbeeldt een engel die het wapen van de karmelietenorde vasthoudt. Waarschijnlijk is dit het enige gezamenlijke kunstwerk van August en Henriette Falise.

Persoonlijke noot

Het Heilig Hartbeeld op het Walplein in Oss stond tegenover de winkel van de opa van de auteur. Op het TBL in Oss kreeg hij begin jaren 1950 scheikundeles van Carel Hamilton.

Het enige gezamenlijke kunstwerk van August en Henriette Falise hangt in het Titus Brandsma-lyceum (TBL, nu onderdeel van Hooghuislyceum) in Oss. Foto CD-rom van Stichting Carmel College.

Panorama van Wageningen

Door Saskia Werner

Saskia Werner is kunsthistorica en werkzaam bij museum De Casteelse Poort. Zij schrijft voor dit blad een serie beschouwingen over Wageningen in de schilder- en prentkunst.

Een kroonjuweel uit het gemeentelijk kunstbezit is het 'Panorama van Wageningen' van Cornelis Symonsz van der Schalcke (1617-1671). Jan J. de Goede, de eerste voorzitter van Oud Wageningen, ontdekte dit schilderij in 1976 bij een kunsthandel. Het lukte hem met Oud Wageningen het aankoopbedrag van f 52.500,- in te zamelen, waarbij ook provincie en gemeente een bijdrage deden. Op 23 oktober 1978 kon de vereniging het schilderij aan de gemeente Wageningen aanbieden. In eerste instantie hing het in de trouwzaal, later kreeg het een plek in de werkkamer van de burgemeester.

Het werk is niet gesigneerd of gedateerd, maar wordt toegeschreven aan Van der Schalcke, een landschapsschilder uit Haarlem. Hij was koster van de St. Bavo, een functie die hij rond 1640 had overgenomen van zijn vader. Verder was hij vanaf 1636 belast met het dagelijks luiden van de Damiaatjes. Zo heten de twee klokken boven in de toren van de St. Bavo, die als avondklok geluid werden om de landarbeiders te waarschuwen voor het sluiten van de stadspoorten. Hoe heeft Van der Schalcke dit kunnen combineren met zijn beroep als landschapsschilder? Hij schilderde ook buiten Haarlem en zal langdurig op pad zijn geweest. Misschien werd hij vervangen door één van zijn twee broers, zijn moeder of zijn echtgenote? We zullen het nooit weten.

Er is maar weinig over deze schilder bekend. Een landschap bij maneschijn, gesigneerd en gedateerd 1640, wordt als het begin van zijn carrière beschouwd. Vroeger werk is tot nu toe niet bekend. Opvallend is dat hij in hetzelfde jaar het kosterschap overnam en in het huwelijk trad met de Amsterdamse Janneken Beuns. Van der Schalcke schilderde duinlandschappen, rivierge-

zichten en landschappen. Zijn stijl past in de traditie van de landschapskunst van de zeventiende eeuw.

In dit panorama van Wageningen zien we de invloeden van de leidende landschapsschilders van die tijd: Jan van Goyen (1596-1631), Pieter de Molijn (1595-1661) en Salomon van Ruysdael (ca. 1600/03-1670). Kenmerkend zijn de hoge luchten in monochrome grijze tinten en de lage horizon, het land en de stad zijn weergegeven in een beperkt palet met bruine en gele tinten. Het ruimtelijk effect wordt gecreëerd door met licht en donker te spelen en door toevoeging van figuurtjes wordt de grootsheid van het landschap benadrukt.

We zien de ommuurde stad met het kasteel en de kerk, de vestinggracht is niet zichtbaar. Op de voorgrond landerijen en de twee molens, die ook zichtbaar waren op het gezicht op Wageningen van Hercules Segers: de standermolen, de voorloper van de Eendracht, en De Ooievaar. De schilder zou ongeveer gestaan hebben op de Generaal Foulkesweg op de hoek van de Nassauweg om dit zicht te kunnen vangen. Het leuke aan dit schilderij zijn de figuurtjes, die elk op hun eigen manier een verhalend element toevoegen. Dit geeft ons een indruk van de mensen en de bedrijvigheid rondom de stad. Links wordt er op het land gewerkt met korenschoven die op een boerenkar worden geladen. In het midden zien we een wandelaar met stok en rechts zitten een man en een vrouw te rusten langs de kant van de weg. Veel schilders uit de tijd van Van der Schalcke lieten de personages schilderen door anderen, die daarin gespecialiseerd waren. Voor zover bekend schilderde Van der Schalcke zijn figuren zelf. Dit heeft hij met simpele penseelstreken gedaan.

Panorama van Wageningen
Cornelis Symonsz van der
Schalcke (1617-1671)

Paneel, olieverf 36 x 56,5 cm
(Met dank aan fotograaf
Ruben de Heer)

Kamerscherm gevonden

In het vorige nummer van Oud Wageningen (december 2021) werd verhaald over 'een koninklijk huwelijksgeschenk uit landbouwkundig Wageningen'. Onbekend was toen of het scherm de tand des tijds had doorstaan. Vlak na het sluiten van de kopij kwam het bericht dat het door Eppo Doeve ontworpen kamerscherm nog steeds aanwezig is in de Koninklijke Verzamelingen (www.koninklijke-verzamelingen.nl). Het staat daar geregistreerd als 'Kamerscherm van Wageningen Landbouwhogeschool. Drieslags palissanderhouten kamerscherm. Marketerie van verschillende houtsoorten. Op voorzijde voorstellingen betreffende de landbouw. Op achterzijde wapen van Wageningen en de Landbouwhogeschool. Ingeklapt 172 x 120 cm.' Afmetingen in cm '160 x 230'. Datering 1937. Vervaardiger Doeve, Eppo, onder objectnummer 4-706.

Ook een ander raadsel is nu opgelost. In de expositie 'Indische sporen in Wageningen', eind 2020 in het Koetshuis van De Casteelse Poort, hing een grote tekening van een Indisch landschap waarin landbouwactiviteiten. De tekening kon niet goed geduid worden en kreeg een – met de kennis van nu – foutieve beschrijving. Het is overduidelijk dat de tekening het ontwerp van Doeve is voor het rechterpaneel van het kamerscherm dat de LH in 1937 als huwelijksgeschenk aan prinses Juliana en prins Bernhard heeft aangeboden. Gezien de reiskosten die Doeve heeft gekregen, heeft hij het ontwerp voor het kamerscherm waarschijnlijk in Wageningen bij Bosbouw gemaakt. Waarschijnlijk zijn ook het idee voor het kamerscherm en de vorm ervan afkomstig van de Bosbouwhoogleraar Te Wechel. In ieder geval is het materiaal, vele verschillende houtsoorten, van Bosbouw afkomstig.

De tekening is in 1999 bij de verhuizing van Bosbouw door Freerk Wiersum gered van de zolder daar en is in zijn bezit. Op details wijkt het ontwerp af van de uiteindelijke uitvoering. Zo is er bijvoorbeeld onderaan in het ontwerp een enkele rij planten en in het

scherm een dubbele.

We mogen hopen dat het teruggevonden ontwerp, samen met het recent bij antiquariaat De Beschte opgedoken aanbiedingsalbum, weer deel gaat uitmaken van de historische collectie van de WUR. Wie het verleden niet kent, weet ook niet hoe om te gaan met de toekomst. Jean Gardeniers.

Op zoek naar nieuwe curator

Het bestuur van de Stichting Beelden op de Berg is op zoek naar een nieuwe curator voor de eerstvolgende editie (2023). De in juni 2021 benoemde curator Bas Hendriks heeft de opdracht teruggegeven vanwege onvoldoende garanties om zijn concept te realiseren. Het bestuur onderschrijft die opvatting niet en betreurt zijn besluit. Het hoopt zo spoedig mogelijk een nieuwe curator bekend te kunnen maken. CvdA

Open Monumentendag

De volgende editie van OMD vindt plaats in het weekend van 10 en 11 september 2022. Het thema is Duurzaamheid. Open Monumentendag wordt georganiseerd door Nederland Monumentenland in samenwerking met lokale comités in het hele land. Ook Wageningen heeft zijn comité Open Monumentendag Wageningen (meer informatie op www.omdw.nl). CvdA

Flentrop-orgel Rijksmonument

Het Flentrop-orgel in de Grote Kerk is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) opgenomen in de lijst van bijna 1500 'orgels van monumentale waarde'. De eigenaar, Stichting Gelderse Kerken, had daar om verzocht. Dit bijzondere orgel is in 1955 gebouwd door de firma Flentrop in Zaandam. Het oorspronkelijke orgel uit 1804 was in 1940 verwoest, waarna Flentrop in 1944 een nieuw instrument bouwde, dat in 1945 opnieuw verwoest werd. Voor het nieuwe orgel werd materiaal gebruikt van het verwoeste orgel uit 1944. Kerk en orgel samen worden beschouwd als een belangrijk ensemble uit de tijd van de wederopbouw. (Meer informatie: www.oudwageningen.nl). CvdA

Plaquettes vernieuwd

Bij zijn 25-jarig bestaan in 1998 schonk Oud Wageningen de gemeente twee herdenkingsplaquettes met het Van Gelre-merk. De graaf van Gelre had de grond in eigendom waarop Wageningen werd gesticht. Zo werd de aloude band gemarkeerd met de graven en hertogen van Gelre, en van het huidige Gelderland met de gemeente Wageningen. De twee identieke plaquettes werden ontworpen door monumentenambtenaar Kien van Hövell, naar een idee van Anton Zeven, onze toenmalige voorzitter. De plaquettes aan beide uiteinden van de Hoogstraat raakten de afgelopen jaren zwaar beschadigd. In samenwerking met de gemeente zijn ze vervangen door nieuwe exemplaren met minder kans op beschadiging. De vervanging komt op een mooi moment, omdat Oud Wageningen in 2023 zijn 50-jarig bestaan viert. Ook dan wil de vereniging de stad iets tastbaars schenken. CvdA

Engelandvaarder

In mei breekt weer de tijd van herdenken van WOII en viert van de bevrijding aan. In Wageningen hoor je nooit veel over Engelandvaarders. Gustaaf Gerhard (Guus) van Poeteren was er één. Hij was in Wageningen geboren op 19 december 1915, was o.a. assistent-verkenner-leider bij de Heeromagroep en lid van de Wageningse Voetbal Vereniging. Na zijn HBS-diploma ging hij studeren aan de TH Delft. In juli 1940 haalden hij en zijn vriend Johannes Andriesse hun ingenieursexamen. Beiden gingen werken op de werf De Schelde in Vlissingen, waar bouwtekeningen voor Nederlandse onderzeeboten werden ontwikkeld. De werf moest van de Duitse bezetter onderdelen voor Duitse duikboten gaan produceren. Guus en Johannes beraamden een plan om naar Engeland te gaan en daar dienst te nemen. Op 9 maart 1942 vertrokken de mannen met een schat aan militaire gegevens in een verlengde kano met een zeil en een sterke motor van een Vlissings strand. Ze zijn echter nooit in Engeland aangekomen. Beide Engelandvaarders verdronken in de Noordzee. Hun namen staan op het monument 'Koninklijke Maatschappij De Schelde' in Vlissingen. De naam van Guus staat ook vermeld op het Wageningse sportmonument en de plaquette in scholengemeenschap Pantarijn. CvdA

Charley van de Weerd, 'wereldberoemd in Wageningen'

Dit jaar is het honderd jaar geleden dat Charley van de Weerd werd geboren, 'Wagenings voetballer van de twintigste eeuw'. Een mooie aanleiding om weer eens wat herinneringen op te halen aan deze lokale held.

Door
Carleen van den Anker

Antonius Johannes van de Weerd (1922-2008), beter bekend als 'Charley', wordt beschouwd als een van de beste spelers die ooit in ons plaatselijke voetbal hebben rondgelopen. Hij speelde, grotendeels als amateur, meer dan zeshonderd wedstrijden voor Wageningen, zowel 'WVV' als 'FC', in het mooie stadion op de berg. Deze club werd in 1978 opgesplitst: amateurafdeling WVV verhuisde als zelfstandige club naar sportpark De Zoom, betaald-voetbalclub FC Wageningen bleef op de berg spelen. De FC ging tot verdriet van velen in 1992 ten onder: ze ging na een aantal financieel moeilijke jaren failliet en voldeed niet meer aan de voorwaarden voor de KNVB-licentie betaald voetbal.

Betaald voetbal

In het grootste deel van Van de Weerds voetbalcarrière was er nog helemaal geen sprake van betaald voetbal. Dat werd, niet zonder slag of stoot, ingevoerd in 1954. In omringende landen werd al langer betaald, maar hier lag de KNVB lang dwars. Toen ook Wageningen op 23 augustus van dat jaar besloot tot het betaald voetbal toe te treden, bracht dat Van de Weerd in de problemen. Hij had net als elftalgenoot Henk Welgraven al getekend bij De Graafschap in Doetinchem, waar het bestuur net wat doortastender was geweest. Van de Weerd speelde er anderhalf jaar met frisse tegenzin, om vervolgens terug te keren in zijn geboortestad. Hij stopte uiteindelijk in 1961, bijna 40 jaar oud, defini-

tief met voetballen. Hij had toen voor Wageningen 234 competitiedoelpunten gemaakt en 32 in bekerwedstrijden.

De verdiensten voor de betaalde spelers waren heel eenvoudig; ze waren semi-prof. Per gewonnen punt werd een klein bedrag uitbetaald en bij verlies vaak niets. Zo'n inkomen was niet toereikend om een gezin van te onderhouden, dus de meesten hadden er een andere baan bij. Pas halverwege de jaren 60 kon een betaald voetballer enigszins van zijn sport rondkomen.

Charley van de Weerd was een technisch begaafde linksbinnen met een fluwelen techniek en een keihard, dodelijk schot. Daar zijn alle commentatoren lyrisch over. In 1951 heeft hij de keeper van DWS bewusteloos geschoten met een van zijn befaamde kanonskogels.

Nadat hij als elfjarige bij Wageningen 1911 was gaan voetballen, debuteerde hij in 1940 tegen Tubantia in het eerste elftal. Hij groeide uit tot boegbeeld van de club. Natuurlijk had de Tweede Wereldoorlog invloed op zijn voetballoopbaan. Hoewel er aanvankelijk doorgevoetbald werd, werden steeds meer spelers opgeroepen voor de Duitse Arbeitseinsatz of ze moesten onderduiken. Ook Van de Weerd kreeg een oproep. Hij verborg zich in het stadion, maar toen Duitse soldaten in februari 1944 een razzia hielden tijdens een thuiswedstrijd werd hij gevonden. Hij kwam in Kamp Amersfoort terecht en werd later op transport gesteld naar Allendorf (D), waar zo'n 5000 dwangarbeiders werkten in twee springstoffabrieken. Toen hij in Nederland machine-onderdelen moest halen, dook hij onder in Zeist. Nadat hij opnieuw werd opgepakt, moest hij loopgraven aanleggen in Arnhem.

Na de oorlog

Van de Weerd overleefde de oorlog en ging weer voetballen. En hij was het bepaald niet verleerd. Op 27 juni 1945 scoorde hij drie keer tegen een Engels militair elftal. Op 5 oktober 1952 leidde hij Wageningen naar een 5-1 overwinning op Ajax en volgens de regionale krant maakte hij het verschil. In de seizoenen 55/56 en 56/57 was hij clubtopscorer met respectievelijk 15 en 21 goals.

Het elftal van Wageningen in het seizoen 1940-1941. Charley van de Weerd is de vierde voetballer van links. Foto Rein Heij, collectie Gemeentearchief.

Antonius Johannes van de Weerd

Op 18 januari 1922 komt 'Charley' in de arbeiderswijk het Rode Dorp ter wereld als Antonius Johannes van de Weerd, 'wij noemen hem Anton'. Als tien-, elfjarig jongetje krijgt hij de bijnaam Charley omdat zijn grappige loopje op het voetbalveld lijkt op de bewegingen van de destijds populaire komiek Charlie Chaplin. Zelf vertelt hij liever dat het tijdens het schaatsen tegen hem geroepen is door een vriendje. Wat de oorsprong ook is, de bijnaam wordt snel gemeengoed. Alleen zijn vrouw noemt hem altijd Ton.

Behalve door zijn fantastische voetbal is Charley van de Weerd bij veel sportieve Wageningers bekend vanwege zijn zaak op de hoek van het Salverdaplein en de Vijzelstraat, waar hij allerhande sportartikelen verkoopt, niet alleen voetbalschoenen, -sokken en -shirts maar bijvoorbeeld ook schaatsen. Zelf is hij een uitmuntend schaatser, die diverse regionale kortebaan-wedstrijden wint. Verder is hij muzikaal begaafd en speelt als bassist in een dansorkest.

Zijn zoon Chris, die ook in de zaak staat, overlijdt in 2020. Vader Charley maakt dat zelf niet mee, hij overlijdt in 2008, 86 jaar oud. Zijn dood krijgt relatief weinig aandacht.

Hij speelde zeventien keer voor het Oostelijk elftal (de beste spelers uit Overijssel en Gelderland), vijf keer voor het Bondselftal, vier keer voor het Zwaluwenelftal en twee keer voor het Nederlands B-elftal.

In de jaren 40 en 50 zaten de stadions vol als selectie-elftallen uit de districten, bijvoorbeeld Oost en West, tegen elkaar speelden. Er waren ook stedelijke elftallen. En er was het Zwaluwenelftal, dat bestond uit aanstormende talenten uit het hele land, die werden geselecteerd door een commissie onder leiding van de bondscoach. Deze spelers stroomden vaak door naar het Nederlands elftal. Het echte Oranje haalde Van de Weerd niet. Hoewel hij twee jaar trainde met de selectie, kwam hij niet aan spelen toe. Op 27 oktober 1951 zat hij op de bank tegen Finland. Hij had de pech dat het nationale troetelkind Abe Lenstra op dezelfde positie speelde als hij.

Er was op een gegeven moment belangstelling van buitenlandse clubs. Westham United uit

Londen en Inter Milaan meldden zich met profcontracten, maar Van de Weerd sloeg alle aanbiedingen af, hij speelde nou eenmaal het liefst in de groen-witte kleuren van zijn eigen Wageningen. En misschien durfde hij ook gewoon niet: 'Helemaal met de trein naar Milaan, daar kon ik toch niet aan beginnen'.

Charley van de Weerd was een klassieke local hero, aanraakbaar en dichtbij. Landelijke voetbalsterren kende je in die tijd alleen van de radio of uit de krant. In de Doetinchemse jaren werkte hij als verkoper bij Zents Herenmode in Wageningen. Toen zijn baas de sportzaak van Van den Bosch aan het Salverdaplein kocht, benaderde hij Van de Weerd om bedrijfsleider te worden. Hij moest dan wel weer voor Wageningen gaan voetballen. De Graafschap voelde daar natuurlijk niets voor en geloofde niet dat het Van de Weerd alleen om de sportzaak ging. Maar Van de Weerd nam na enige tijd de zaak over en kocht later ook het pand van eigenaar Van den Bosch. Zo stelde hij zijn toekomst veilig. Als hij bij De Graafschap was gebleven had niemand bij hem willen kopen.

Herinneringen

Vrijwel mijn hele leven woonde ik in Wageningen, in mijn jeugd was dat aan de rand van de Eng. Een herinnering die me helder bijstaat is het gejuich op zondagmiddag als er gescoord was op de berg. Of het teleurgestelde 'Ooooooh' als er een kans was gemist of een tegendoelpunt viel. Eerst hadden we dan een stroom jonge en oudere mannen – vrouwen waren er nog niet veel bij – lopend of op de fiets naar het stadion zien trekken, voorzien van groenwitte sjaals en vlaggen. Aan het eind van de middag kwamen ze de berg weer afzakken voor een borrel in de stad. Toen Van de Weerd stopte was ik een jaar of acht. Misschien heb ik het publiek wel horen juichen voor één van zijn doelpunten.

Links: Van de Weerd (midden) scoort in de wedstrijd Vitesse-Wageningen in de eerste klasse B op 9 september 1951. De eindstand was 1-3. Foto Rein Heij, collectie Gemeentearchief.

Rechts: Charley van de Weerd en zijn zoon Chris, beiden in het shirt van Wageningen. Datum niet bekend. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

Van Sparta tot FC Wageningen

Sinds ongeveer 1880 is er in Wageningen gevoetbald, door studentenelftallen en wat later ook door de gegoede burgerij. Voetbal als brede volkssport kwam op in het eerste kwart van de twintigste eeuw. In 1908 neemt een stel enthousiaste jongelingen het initiatief om een club op te richten, die de voorloper zou blijken van het Wageningse betaalde voetbal. Onder de naam Sparta wordt deze club toegelaten tot de Arnhemse Voetbal Bond. In 1911 wordt Sparta kampioen en promoveert naar de Gelderse Voetbalbond. Datzelfde jaar wordt de naam gewijzigd in WVV Wageningen. Een jaar later, opnieuw kampioen geworden, treedt de club toe tot de derde klasse van de Nederlandse Voetbal Bond. Ze groeien door tot de eerste klasse, waarin ze zich een kleine twintig jaar weten te handhaven, meestal in de middenmoot. In het seizoen 1938-1939 wordt het eerste grote succes behaald: Wageningen wint de KNVB-beker (2-1 tegen PSV).

Wageningen speelt voornamelijk in de eerste en tweede divisie. In 1974 weet de club via de nacompetitie, die kort daarvoor bedacht is door hun eigen voorzitter huisarts Ab Wit, voor het eerst te promoveren naar de eredivisie. De nacompetitie was opgezet om de competitie het hele seizoen spannend te houden. Het seizoen werd opgedeeld in vier periodes van negen of tien wedstrijden. Elke periode leverde een periodekampioen op en die vier clubs streden aan het eind van het seizoen om één van de twee promotieplaatsen. De andere plaats was voor de overall-winnaar van de competitie, de kampioen.

Na hun debuutseizoen in de eredivisie eindigt Wageningen als achttiende en degradeert meteen weer naar de eerste divisie. Een paar seizoenen later weet de club opnieuw te promoveren, maar weer volgt al na één jaar degradatie.

FC Wageningen (1954-1992) is een echte cupfighter. Reeds voor de invoering van het betaald voetbal wint de club twee keer de KNVB-Beker (1939 en 1948). Na de invoering van het profvoetbal halen ze vier keer de halve finale, waarvan drie keer als eerstedivisionist. In 1977 wordt het kunststukje uit 1939 dunnetjes overgedaan: op 21 december 1977 speelt de club uit de eerste divisie in de kwartfinale van de KNVB-beker uit tegen PSV, lijstaanvoerder van de eredivisie. Tegen alle verwachtingen in wint Wageningen met 6-1, tot op de dag van vandaag de grootste thuisnederlaag die PSV ooit heeft geleden.

Het stadion De Wageningse Berg heeft jarenlang voor tegenstanders een bijna mythische betekenis. Door de bijzondere ligging en de kracht die FC Wageningen er tentoonspreidt ervaren veel clubs het als een onneembare vesting. In het begin is er een kleine hoofdtribune met verder staanplaatsen rondom het veld. Op 17 september 1944 wordt het stadion grotendeels vernield bij het bombardement op de woonwijk 'Hamelakkers' (Sahara) en omgeving. Na de oorlog wordt het opgeknapt en uitgebreid. Er komen 1400 onoverdekte zitplaatsen en een staantribune aan de oostelijke lange zijde, deels van beton en deels op een aarden wal. In 1953 komt er een overdekte hoofdtribune met 800 plaatsen. In 1975, als Wageningen in de eredivisie gaat spelen, wordt de grote staantribune helemaal van beton en overkapt.

Ook Johan Derksen van V(oetbal) I(nternational), weet het nog goed: 'Als NEC-supporter bezocht ik ook regelmatig thuiswedstrijden van Wageningen, omdat Stadion De Wageningse Berg op een steenworp afstand van mijn geboortehuis lag. Ondanks de aanwezigheid van linksbuiten Puck Eliazer, de stugge verdediger Frans Beijer en de sierlijke keeper Joop ten Klooster, fietste ik louter voor mijn idool Charley van de Weerd tegen de Wageningse berg op.'

Guus van Holland (NRC) koestert vergelijkbare herinneringen: 'Achterop op de fiets bij mijn vader naar mijn eerste wedstrijd van het betaald voetbal. Jaren vijftig. ADO kon kampioen worden op de Berg. Wageningen won, zoals Wageningen thuis altijd won van kampioenskandidaten. Zoals Charley van de Weerd altijd scoorde. Natuurlijk een linksbinnen, want alleen linksbinnens konden voetballen. Hij passeerde twee, drie spelers op de vierkante meter. En hij kon schieten. Met rechts en met links. En altijd nummer 10, in rode cijfers op het groenwit gestreepte shirt.'

Van de Weerd ging later nog vaak kijken als Wageningen speelde; hij had een hoofdtribunekaart. Sponsors waren er volgens hem toen

Van de Weerd werd uitgeroepen tot Wageningse voetballer van de twintigste eeuw. Als eerbetoon mag hij zijn handtekening zetten in het 'gouden herinneringsboek' van de gemeente. Rechts mevrouw Van de Weerd-Bosveld, in het midden wethouder Henk Blankestijn. Beeldbank Wageningen, collectie Gemeentearchief.

genoeg, 'maar een seizoenskaart voor oud-spelers kon er nooit af. Ik geloof dat het bestuur Charley van de Weerd niet eens kende.' Nou, wij wel.

Bronnen

Johan Derksen, 'Wereldberoemd in Wageningen', website Voetbal International, 18 februari 2008

Guus van Holland, 'Charley van de Weerd, eens en altijd de beste van FC Wageningen', NRC 13-8-1992

Arjan Molenaar en Rien Bor, 'Schouwburg voor de kleine man'. In Geschiedenis van Wageningen, Wageningen 2013.

Website historiebetaaldvoetbal.nl

UIT DE VERENIGING

Van de voorzitter

In het eerste nummer van 2021 had ik het over een perspectief waarmee we aan de slag zouden gaan: ons 50-jarig bestaan als Historische Vereniging Oud Wageningen in 2023. En dat we als bestuur eerst zouden starten met 'dromen over een mooi lustrum'. Dat 'dromen' heeft iets naar boven gehaald waar wij zeer enthousiast over zijn. Namelijk het 'Waogenings taalboek'. Hiermee hebben we een mooi jaarthema voor ons jubileumjaar gevonden. Het taalboek als cadeau voor de leden maar zeker ook als cadeau voor de stad. Onderwerp voor een lezing, wellicht een tentoonstelling, zingen en dichten in het Waogenings, 't Waogenings leesplankje, enzovoort. Het 'Waogenings' wordt steeds minder gesproken, dus de hoogste tijd om de omgangstaal zoals die van oudsher door Wageningers is gesproken als erfgoed vast te leggen.

voor het 'Waogenings taalboek'. Hiervoor hebben we nog een jaar de tijd. Krap, maar er is veel enthousiasme en dat maakt dat het mogelijk moet zijn. Mee-doen, suggesties of anderszins: laat het weten via: info@oudwageningen.nl.

De vacature in het bestuur is opgevuld. De oproep in ons tijdschrift en de 'vacature-advertentie' van Vrijwilligers Centrum Wageningen in Stad Wageningen hebben twee kandidaten opgeleverd. Eén van hen, Henk Lette, draait vanaf nu mee als 'kandidaat'-bestuurslid. Hij gaat de trekkersrol vervullen bij het organiseren van ons jubileum in 2023, waaronder het 'Waogenings taalboek'. De formele benoeming is tijdens de komende Alv in april. Noteer alvast deze datum in uw agenda: dinsdag 26 april 2023. Het wordt een bijzondere Alv met o.a. de presentatie van het boek over De Westberg.

nieuwe boek 'Joods Wageningen en de Tweede Wereldoorlog'.

Trits

Nieuwe Leden

Mevr. C. Jansen-Haagsman
Mevr. H. de Zeeuw
Fam. W. Meurs
Dhr. M.G. Bos
Mevr. A. van Lunen
Mevr. M.D. van Leeuwen
Dhr. H.M. van Kalmthout
Mevr. G. van Adrichem
Mevr. P. Cremers-Cardynaals
Dhr. G.M. Bouw
Dhr. C.W. Alberti

Opzegging

Dhr. E. van de Pol
Fam. C.H. van der Sluis-de Heer
Mw. J. Beumer
Dhr. L. van Stam
Mw. L. Bultje-van Dillen
Mw. V. van den Anker

Ledenaantal

Per 01-02-2022: 728 (699 betalende leden en 29 niet-betalende/relatie leden). In het totaal zijn de opzeggingen per 31-12-2021 verwerkt.

Aanwinsten van het documentatiecentrum

- Van mevrouw Huurneman-Kremer: drie ansichtkaarten (Ambachtsschool na bombardement, Haven, Kerk op de Markt).
- Van Enrico van de Boogaard: boek Langs de boorden van de Rijn.
- Van Mariet Verstegen: proppen van een Duitse krant uit WOII, uit de spouwmuur van Geertjesweg 94. Helaas hebben we er niets leesbaars van kunnen maken.
- Uit de nalatenschap van Mevrouw A. Homan-Nab: Rouwkaart en foto van een meisje van 12 jaar (Wilhelmina

Uit Verenigingsblad, 23e jaargang nr. 1, februari 1995

SPEULKWARTIER OP 'T SCHÓALPLEIN.

Lekker effe speule. Sjotte mette bledder, da mag niet van de bovenmeester. Maar Jan en z'n kammeracje gaon knikkere: tuke in de pet. Eerlijk speule, jonges, nie steggele! Mientje hedden springtouw en mette andere di(r)ns gaon ze sjo springe: Keesje kom je éte, de taofel is gedekt, raaj es wa we éte. zurekôal mi spek.

Jongens, de bel, we motte nao binne. Zuwwa strek uit schôol verstoppeleje doen? Goed! Ze gaan de klas in, Jan als laatsie. "Jan, doe de deur dicht", zegt de meester. O ja, hek um weer los laôte staon. Wa bink toch een dôppet! Wô? En me vaoder zee nog wê, dak deur moe lere, dan konk schôolmeester worde. Dan hejje je kosje gekoch, zee tie.

Een extra verband met ons jubileumthema is het feit dat onze oprichter en eerste voorzitter Jan de Goede een verzamelaar van Wageningse uitspraken en verhalen was. Dat zorgde voor een regelmatige publicatie in de eerste jaren van het verenigingsblad. Begin jaren 90 van de vorige eeuw heeft een werkgroep Wageningse woorden en uitdrukkingen verzameld. In april 1995 resulteerde dat in het artikel 'Wageningse Omgangstaal' in Oud-Wageningen no. 23. Terug te vinden op onze website (www.oudwageningen.nl > Tijdschrift > Jaargangen). Op dit materiaal gaan we voortbouwen

Op 24 december 2021 overleed Hennie Slotboom-Bitter. Hennie heeft veel betekend voor het verzamelen van kennis en het vertellen van verhalen over 'Wageningen tijdens de Tweede Wereldoorlog'. Zij heeft de website Wageningen1940-1945.nl opgebouwd en was dagelijks bezig met de uitbreiding daarvan en het beantwoorden van vragen. Hierdoor had zij veel contact met het documentatiecentrum van Oud Wageningen. Voor de Stichting Joods Erfgoed Wageningen was Hennie een geweldige bron van kennis over de geschiedenis van Joods Wageningen. Zij is overleden tijdens de voltooiing van hun

Opgericht op 17 april 1973

Bestuur

Frits Huijbers, voorzitter
Jola Gerritsen, vice-voorzitter
Ditta van Vliet, secretaris
Henk Slegten, penningmeester
Ben van den Berg
Enrico van den Bogaard

Website

www.oudwageningen.nl

Secretariaat

Bowlespark 1a
6701 DN Wageningen
info@oudwageningen.nl

Documentatiecentrum

Dinsdag 9.30 – 11.30 uur
Museum
De Casteelse Poort
Bowlespark 1a
6701 DN Wageningen
tel 0317 421436
documentatiecentrum@oudwageningen.nl

Werkgroep Archeologie

Wageningen
archeologie@oudwageningen.nl

Ledenadministratie

ledenadministratie@oudwageningen.nl

Bankrekening

NL15 INGB 0002946125

Lidmaatschap

€ 21,50 per jaar
(minimum).

- Tineke van der Lee, omgeko-
men door het bombardement
op de Sahara van 17 september
1944).
- Onbekende schenker: diversen,
zoals kranten, foto's, persoons-
bewijs en voedselbonnen, exa-
mens middelbare handels-
school, e.d.
 - Van Arianne Beelen (fam.
Jansze uit Voorhout): twee
ingebonden jaargangen van
weekblad De Spiegel (oktober
1937-september 1939).
 - Van de Historische Vereniging
Oud Bennekom: vijf boekjes,
een verzameling krantenknip-
sels en een aantal foto's.

Nieuwe publicatie: De Westberg, een monumentaal Wagenings erfgoed

Als lezer van ons tijdschrift bent u meer dan gemiddeld geïnteresseerd in de geschiedenis van Wageningen. Wellicht denkt u dat u daarvan aardig op de hoogte bent. Dan heeft Historische Vereniging Oud Wageningen een verrassing voor u.

Er zijn de afgelopen jaren ontdekkingen gedaan die het 'verhaal van Wageningen' in een nieuw, breder licht stellen. De nieuwe inzichten en vondsten worden gepresenteerd in de langverwachte publicatie: 'De Westberg, een monumentaal Wagenings erfgoed'; deel 14 van onze Historische Reeks. Een *must have* voor iedereen die Wageningen een warm hart toedraagt! U leest er meer over in de folder die u als lid aantrof in de verpakking van het tijdschrift. Het rijk geïllustreerde boek is vanaf 2 mei te koop bij de Wageningse boekhandels Kniphorst, Bruna en De Beschte, voor € 22,50.

Tot 24 april: korting voor leden

Exclusief voor onze leden is het boek tijdelijk te koop voor € 20,- na betaling vooraf aan IBAN: NL15 INGB 0002946125 t.n.v. Historische Vereniging Oud Wageningen, onder vermelding van boek Westberg. Als u het bedrag overmaakt voor 24 april, dan kunnen wij uw boek klaarleggen op de ALV + lezingenavond van 26 april, waar het eerste exemplaar wordt uitgereikt. Of u kunt het boek komen afhalen in museum De Casteelse Poort, in de periode 30 april t/m 17 mei op dinsdag- en zaterdagochtenden tussen 10 en 12 uur.

Afhalen zonder vooruitbetaling is om administratieve reden niet mogelijk. Dank voor uw begrip.

Lezersreactie van Anton C. Zeven, Wassenaar Treinbeschietingen: meestal geen waarschuwing vooraf

Naar aanleiding van het verhaal over de treinbeschieting bij Hattemerbroek (het NS-personeel en de treinreizigers kregen de tijd om de stilstaande trein te verlaten, Oud-Wageningen 4-2021) het volgende. Vaak was er geen waarschuwing vooraf van de piloten. Zomer 1944 (denk ik) verwachtten wij in Wassenaar mijn zus van een vakantie terug. Zij reisde samen met een vriendin na een meisjeskamp in Oost-Nederland per trein naar Den Haag. Aan het eind van de middag ging onze voordeurbel. We verwachtten mijn zus en mijn moeder deed open. Daar stond iemand die meldde dat mijn zus bij de vriendin twee-huizen-verderop zat en dat zij en haar vriendin net een treinbeschieting hadden overleefd. Mijn moeder – overstuur – haalde haar op en toen zij binnenkwam zag ik dat zij onder het bloed zat, gelukkig niet van haar of haar vriendin. Helaas waren anderen minder gelukkig geweest. Nadat zij zich gewassen had en schone kleren had aangetrokken, is er eigenlijk niet meer over gepraat. Nare ervaringen werden weggestopt.

Misschien 60 jaar later ben ik erover begonnen en heb haar gevraagd hoe het was gebeurd. Zij was verbaasd dat ik het wist, want door alle commotie had zij mij niet zien staan. Zij vertelde dat opeens een Spitfire met de trein meevloog en begon te schieten, zonder waarschuwing vooraf. Een man in de coupé drukte de twee meisjes op de wagonvloer en ging beschermend boven op hen liggen. Zij overleefden alle drie de beschieting, maar anderen vlakbij werden getroffen. Het hinderde mijn zus dat zij door de verwarring na de beschieting nooit die man heeft kunnen bedanken. Misschien is het deze treinbeschieting die beschreven wordt in de Nieuwe Apeldoornsche Courant van 3 juli 1944. Eerder, met Pinksteren 1944, zagen we vanuit Oog-in-Al te Utrecht dat een trein Arnhem-Utrecht werd beschoten. Toen wij naar Wassenaar terugreisden zaten op het perron in Utrecht misschien wel 20 mensen, allen in het verband. Ook voor hen kennelijk geen waarschuwing vooraf. Toentertijd werd geadviseerd: ga, als je beslist met de trein moet reizen, in de laatste wagon zitten. Maar die was meestal al vol. En het gold ook niet voor de treinmachinist.

Tot slot: er was voor de Spoorwegstaking op 17 september 1944 zo weinig OV dat mensen, die niet meer binnen konden komen, zich bij de deuren van de wagons vastklampten aan anderen die ook buiten hingen. U kunt zich voorstellen dat de buitensten er door een langs de rails staande paal af werden gescheurd. Met akelige gevolgen.

AGENDA • WAGENINGS ERFGOED

14 maart 2022
Streekmuseum
Provincialeweg 21
Ommeren
20.00 uur
Opgave verplicht

Lezing 'Het Westelijk rivierengebied in de Tweede Wereldoorlog'
Spreker Emile Smit licht in deze lezing de specifieke situatie toe in het rivierengebied, die nogal afwijkt van het gebruikelijke beeld 'Market Garden – hongervinter – bevrijding'. In de lezing wordt een beeld geschetst van het laatste oorlogsjaar, waarin het rivierengebied meer dan gemiddeld leed onder de oorlog. Meer informatie (en nog meer interessante lezingen) op www.hkko.nl/lezingen.

4 t/m 10 april 2022
Hele land

Nationale Museumweek
In het hele land zijn musea gratis of met korting geopend. Kijk op de website van uw favoriete museum.

9 en 10 april 2022
Tientallen locaties
Wageningen

Culturele Ronde
Open-atelierweekend voor galleries, beeldend kunstenaars en de serieuze amateur.

t/m 15 mei 2022
De Casteelse Poort
Bowlespark 1A

Expositie 'August Falise: rondom nieuwe aanwinsten'
Een van de speerpunten van het museum is de collectie van beeldhouwer August Falise. Recent ontving het museum een uniek terracotta beeld, dat na complete restauratie is toegevoegd aan de collectie. Daarnaast kon een groot beeld van de hand van Falise worden aangekocht en heel recent een Heilig Hartbeeld van gips, bedoeld voor particuliere devotie. De uitbreidingen zijn, met ander werk uit de collectie, te zien in een kleine expositie. Ook werk uit het bezit van de WUR en van Falise-verzamelaar Dick Pepplinkhuizen wordt tentoongesteld.

t/m 1 juli 2022
Kasteel Doorwerth
Fonteinallée 2B
Doorwerth

Expositie 'Koekkoek op bezoek'
Barend Koekkoek (1803-1862), 'prins der landschapsschilders', is een schilder uit de Romantiek die veel geschilderd heeft in onze omgeving. De uiterwaarden, stuwwallen en kastelen, hij was er gek op. Hij verhuisde in 1834 naar Kleef, waar veel van zijn werk nu te zien is in het B.C. Koekkoek-Haus, zijn voormalige woonhuis. Nu dit wordt gerenoveerd worden de hoogtepunten uit de collectie getoond in Museum Veluwezoom, gevestigd in kasteel Doorwerth. Er is tevens werk te zien van tijdgenoten van Koekkoek.

Voor actuele Wageningse erfgoed informatie

www.oudwageningen.nl
www.casteelsepoort.nl
www.wageningenmonumentaal.nl
www.netwerkerfgoedwageningen.nl
www.omdw.nl
www.wageningen.nl/gemeentearchief
www.beeldbankwageningen.nl
www.rondleidingenwageningen.nl